

STUDIJA / 2

SEKTOR BEZBEDNOSTI U ZAROBLJENOJ DRŽAVI: ČIN DRUGI

Urednici

Predrag Petrović

Jelena Pejić Nikić

BCBP

Novembar 2021.

Studija / 2

SEKTOR BEZBEDNOSTI U ZAROBLJENOJ DRŽAVI: ČIN DRUGI

Urednici:

Predrag Petrović

Jelena Pejić Nikić

Izradu publikacije finansijski je podržala Nacionalna zadužbina za demokratiju (NED).
Za sadržaj odgovornost snosi jedino Beogradski centar za bezbednosnu politiku.

Novembar 2021.

Sažetak

U prethodnih godinu i po dana postalo je belodano da je Srbija zarobljena država, a da sektor bezbednosti predstavlja jedno od najvažnijih sredstava u očuvanju i cementiranju takvog stanja. Bezbednosne institucije postale su instrument očuvanja vlasti vladajuće partije tako što su učestvovala u razbijanju opozicionih protesta, tajnom nadzoru, zastrašivanju i diskreditovanju kritičara vlasti. One su se, takođe, starale da sumnjivi poslovi ljudi bliskih vladajućoj partiji teku nesmetano, a da glavni akteri umešani u ove aktivnosti prođu bez političke, odnosno pravne odgovornosti. Nastavljen je i trend uvećanja izdataka za sektor bezbednosti dodatnom preraspodelom sredstava kroz rebalans budžeta. Narodna skupština, koja sa svojim odborima treba da predstavlja jednu od glavnih institucija demokratskog nadzora nad sektorom bezbednosti, pretvorila se u instrument za iskazivanje podrške vladajućoj partiji, te za javno napadanje i diskreditovanje svih onih koji argumentovano kritikuju rad vlasti. Prethodno rečeno posledica je i činjenice da je opozicija bojkotovala parlamentarne izbore održane u junu 2020. godine zbog nepostojanja minimalnih uslova za održavanje pravičnih izbora. Zbog svega toga Srbija je u rangiranju različitih globalnih indeksa u oblasti demokratije, vladavine prava, ljudskih prava i sloboda nastavila pad, te tako, prvi put nakon 2003. godine, u rangiranju Freedom House nije svrstana u „delimično konsolidovane demokratije”, već u kategoriju „hibridnih režima”, u kojima je vlast zasnovana na autoritarizmu. Kako bi legitimisala takvo stanje, vladajuća partija je nastavila da održava i jača spoljnopolitičke veze sa nedemokratskim režimima.

Sadržaj

UVOD: ZAROBLJENA DRŽAVA URUŠAVA USTAVNI POREDAK ZARAD PRIVATNIH I PARTIJSKIH INTERESA	7
POLITIČKI KONTEKST: PRODUBLJENO I OGOLJENO ZAROBLJAVANJE DRŽAVE	11
SLUŽBE BEZBEDNOSTI CEMENTIRAJU ZAROBLJENU DRŽAVU	19
ZAROBLJENA POLICIJA: ZAŠTITA VLASTI UMEŠTO GRAĐANA	25
MINISTARSTVO ODBRANE: U ODBRANI PRIVATNIH INTERESA	31
NARODNA SKUPŠTINA NASPRAM IZVRŠNE VLASTI: HVALOSPEVI UMEŠTO KONTROLE	41
SPOLJNA POLITIKA U FUNKCIJI ZAROBLJAVANJA DRŽAVE	45
SPISAK SKRAĆENICA	50
O AUTORIMA	51
O BEOGRADSKOM CENTRU ZA BEZBEDNOSNU POLITIKU	53

Uvod:

Zarobljena država urušava ustavni poredak zarad privatnih i partijskih interesa

Predrag Petrović

Zarobljavanje države predstavlja namerno preduzet politički projekat, u kojem se politički i privatni akteri udružuju i formiraju (tajnu) mrežu u državnim institucijama i oko njih kako bi njihovom (zlo)upotrebom akumulirali nekontrolisanu moć.¹ Iako je ustanovljavanje i delovanje ove mreže neformalno i tajno, a neretko i nelegalno, ono se uvija u formalno i legalno. Na primer, dogovor o promeni pravila igre se čini tajno, ali se ona menjaju javno u parlamentu. Udruženi akteri koriste akumuliranu moć za preusmeravanje i ispumpavanje državnih resursa u privatne džepove. Ali oni, što je još opasnije, tu moć koriste i za promene odnosa snaga među različitim društvenim grupama, za gušenje političke opozicije i svojih kritičara, kao i za brisanje (preostalih) mehanizama kočnica i ravnoteže između različitih grana vlasti.² U poodmakloj fazi zarobljavanja države akteri zarobljavanja mogu posegnuti i za nelegalnim sredstvima kako bi ostvarili svoje interese, jer zarobljene državne institucije ne samo da ne mogu da sankcionišu takve prakse već ih namerno i ne uočavaju. Tako se država pretvara u „fleksibilnu organizaciju“, u kojoj se zamućuju granice između formalnog i neformalnog, tajnog i javnog, kao i između privatnih interesa i javnog dobra.³

Potpuno zarobljena država postaje sušta suprotnost konstitucionalnoj državi, jer se poluge državne moći i njeni resursi koriste u privatne svrhe, a na uštrb javnog dobra.⁴ Zato ovaj projekat u suštini predstavlja podriivanje ustavnog poretka i društvenog ugovora, na kojoj jedna politička zajednica počiva. Mark Sviling tvrdi da se zapravo radi o „političkim destrukcijama“ i „tihom državnom udaru“. ⁵ Otud ne treba da čudi što mnogi autori tvrde da zarobljena država igra glavnu ulogu u slabljenju demokratske države,⁶ te može predstavljati inkubator za autokratsku državu, dok potpuno zarobljena država upravo to i jeste.⁷

U ovom projektu bezbednosne institucije najpre postaju prva meta da bi potom postale glavni akter daljeg zarobljavanja države i društva. Njihovim potpunim zauzimanjem, akteri zarobljavanja nastoje da osiguraju da preusmeravanje državnih i javnih resursa teče nesmetano, te da glavni akteri ovog procesa prođu bez političke i pravne odgovornosti. Bezbednosne institucije raspolažu i raznovrsnim i jakim represivnim mehanizmima, koje mogu (zlo)upotrebiti da bi učutkali i progonili one koji se usude da ukažu na zloupotrebe državnih i javnih resursa. Pored toga, ove institucije raspolažu i značajnim resursima, koji se takođe mogu preusmeriti u privatne svrhe.⁸

Šteta po javni interes, koja nastaje zarobljavanjem države, višestruka je. Najvidljivije su materijalne i finansijske, jer preusmeravanje resursa u privatne džepove ostavlja državne i javne firme u dugovima, a radnike bez socijalnog i zdravstvenog osiguranja ili pak celih plata. Urušava se i efikasnost državnih institucija, jer one ne rade poslove koje im propisi nalažu, a koje građani očekuju zato što plaćaju poreze, već one koje su u skladu sa privatnim interesima aktera koji su ih zarobili. U takvoj situaciji građani su razočarani u demokratiju i tržišnu ekonomiju, jer posledice zarobljene države pripisuju upravo njima. Otud sve veći broj građana podržava autokratiju ili pak smatra da je u ovakvim uslovima potrebna „čvrsta ruka”.⁹

Zbog štete koju zarobljavanje države nanosi javnom interesu, veoma je važno istraživati i pomno pratiti ovaj proces u sektoru bezbednosti Srbije. Beogradski centar za bezbednosnu politiku je prva organizacija u Srbijikoja je ukazivala na ovaj negativan proces i na ulogu koju sektor bezbednosti u njemu igra, te je i realizovao prvo istraživanje na ovu temu, čiji nalazi se mogu naći u studiji pod nazivom „Zarobljavanje sektora bezbednosti u Srbiji”.¹⁰ Studija koja se nalazi pred vama predstavlja nastavak tog istraživanja. U njoj smo pratili i dokumentovali dalje zarobljavanja države i ulogu bezbednosnih institucija u tom negativnom procesu. Istraživanjem smo obuhvatili period od početka 2020. do novembra 2021. godine, a njime su obuhvaćeni politički kontekst zarobljavanja države, službe bezbednosti, policija, vojska i Ministarstvo odbrane, u okviru koga je analizirano zarobljavanje namenske industrije, te skupštinski nadzor nad sektorom bezbednosti. S obzirom na to da akteri zarobljavanja države nastoje da obezbede međunarodnu podršku za svoj poduhvat, te da koriste i iskustva drugih zarobljenih država,¹¹ analizirali smo spoljnopolitički aspekt zarobljavanja države, što je novina u odnosu na prethodno istraživanje.¹²

- 1 Catrina Godinho and Lauren Hermanus, "(Re)Conceptualising State Capture – with a Case Study of South African Power Company Eskom", in *State Capture and Its Aftermath: Building Responsiveness Through State Reform*, 22 –24 October 2018 (Johannesburg: Public Affairs Research Institute, 2018), 12.
- 2 Ibid., 11.
- 3 Navedeno prema: Dražen Hoffmann et al., *Croatia's Captured Places* (Zagreb: GONG, 2017), 14.
- 4 Gerhard Erasmus, *When Corruption Becomes State Capture* (Western Cape: Tralac, 2017).
- 5 Mark Swilling, interview by Karima Brown, 19 November 2018, 2018. <https://ewn.co.za/2018/11/20/listen-state-capture-is-a-systemic-process-a-political-project>
- 6 Camelia Voinea, "State Capture and Political Clientelism in Central and Eastern Europe," *ANNUAL of IJPSR XXXIX*, no. 4 (2015), 4.
- 7 Mancho Mitevski, *Captured State: Understanding the Macedonian Case* (Skopje: Friedrich Ebert Stiftung - Office Macedonia, 2019).
- 8 Predrag Petrović, „Zarobljena država srbija – uvod u koncept i kontekst”, u *Zarobljavanje sektora bezbednosti u Srbiji*, Predrag Petrović i Jelena Pejić Nikić, ur., (Beograd: Beogradski centar za bezbednosnu politiku, 2020) <https://bezbednost.org/publikacija/zarobljavanje-sektora-bezbednosti-u-srbiji/>
- 9 Više o tome videti u: Predrag Petrović, *Građani: Srbija je zarobljena država, ali treba sama da se oslobodi* (Beograd: Beogradski centar za bezbednosnu politiku, 2020).
- 10 Predrag Petrović i Jelena Pejić Nikić, ur., *Zarobljavanje sektora bezbednosti u Srbiji* (Beograd: Beogradski centar za bezbednosnu politiku, 2020).
- 11 William J. Dobson, *The Dictator's Learning Curve: Inside the Global Battle for Democracy* (New York: Random House, 2013).
- 12 Petrović i Pejić Nikić, ur., *Zarobljavanje Sektora Bezbednosti u Srbiji*.

Politički kontekst:

Produbljeno i ogoljeno zarobljavanje države

Jelena Pejić Nikić

Isprepletana dinamika upravljanja epidemijom COVID-19 i opštih izbora tokom 2020. godine produbila je i ogolila proces zarobljavanja države. Dok je, s jedne strane, porasla kontrola izvršne vlasti nad privredom i stanovništvom, s druge strane su kontrola i nadzor nad izvršnom vlasti iščezli. Ishod izbora je skupština bez opozicije, a najava prevremenih izbora na proleće 2022. znači konstantnu političku i funkcionersku kampanju vladajućih stranaka i ubrzano dovršavanje procesa ustavnih izmena, uključujući u to i donošenje zakona o referendumu sa potencijalnim katastrofalnim posledicama.

Vlada se i dalje predstavlja kao proevropska iako su reforme u pristupnom procesu obesmišljene. Srbija je nastavila pad na skalama različitih međunarodnih indeksa. Kritičari režima i dalje su meta pritisaka i napada, medijskim i institucionalnim kanalima, a Ministarstvo nadležno za „društveni dijalog” formirano je da bi zamaskiralo taj proces. Niz afera koje se vezuju za visoke javne funkcionere nastoji se zakloniti od javnosti „ratom protiv mafije” i vaskrsavanjem „afere prisluškivanja predsednika”, koja je označila promenu odnosa moći unutar vladajuće partije.

Koncentracija moći u ratu protiv „nevidljivog protivnika”

Zarobljena država podrazumeva namerno i postepeno razvijan sistem duboke i rasprostranjene korupcije, u kojem se institucije zloupotrebljavaju, legalnim i nelegalnim sredstvima, kako bi se isisavali javni resursi u privatne ruke, nauštrb prava i sloboda građana i javnog interesa, dok formalno opstaje fasada demokratskih procesa.¹ Upravljanje pandemijom COVID-19 tokom 2020. godine ogolilo je i tu fasadu. Zemlja se najednom našla u „ratu protiv nevidljivog protivnika”. Taj okvirni narativ poslužio je da bi se opravdalo dalje koncentrisanje formalne i stvarne moći u rukama izvršne vlasti, kontrolisao tok informacija, netransparentno trošili javni resursi i vršili obračuni sa režimskim kritičarima kao državnim neprijateljima.² Uz sve to, održavana je atmosfera neizvesnosti i konfuzije među građanima stalnim smenjivanjem poruka zastrašivanja i opuštanja – počev od najavljivanja ogromne pretnje, pa sve do postojanja velikog spasioca nacije u liku Aleksandra Vučića, predsednika Republike i šefa vladajuće Srpske napredne stranke.

Vanredno stanje proglašeno je mimo Narodne skupštine 15. marta 2020. godine, bez odgovarajućeg obrazloženja zašto se ona nije mogla sastati. Ustavni sud je odbio da razmatra ustavnost ovog čina, a i to sa značajnim kašnjenjem, za razliku od ustavnih sudova u susedstvu.³ Time su najviše institucije u zemlji odbile da primenjuju svoje nadležnosti za kontrolu izvršne vlasti. Vremenska distanca samo je pojačala uverenje da početne snažne restriktivne mere, uključujući u to i višednevnu zabranu kretanja, nisu bile opravdane.⁴ Nedoslednost u uvođenju i sprovođenju restriktivnih mera bila je u funkciji predstojećih izbora.

Proglašenje vanrednog stanja omogućilo je obustavu priprema za izbore, ali je nastavljena funkcionerska kampanja vladajuće stranke na svakodnevnim konferencijama, koje je pratila čitava zabrinuta i zatvorena nacija. Predsednik je lično nabavljao respiratore, mimo svih propisa. Slobodan pristup informacijama od javnog značaja i medijske slobode bili su *de facto* obustavljeni, što je kulminiralo hapšenjem novinarka koja je izveštavala o stanju u jednoj bolnici.⁵ Građani su protestovali protiv ovih mera tako što su lupali u šerpe sa svojih prozora i terasa u većim gradovima. Vlast je na to odgovorila organizovanjem bakljada za podršku režimu, pri čemu je zloupotrebljena policija.⁶

Vanredno stanje okončano je 6. maja. Usledila je nagla relaksacija mera, koja je omogućila održavanje opštih izbora 21. juna. Deo opozicije bojkotovao je izbore s obzirom na nezadovoljavajuće izborne uslove,⁷ koji su, uz to, nedopustivo menjani pred izbore. Lista Srpske napredne stranke (SNS) osvojila je 188 od 250 poslaničkih mesta, a tek nekoliko predstavnika manjinskih stranaka predstavlja parlamentarnu opoziciju. U takvom monolitnom sastavu, kakav nije zabeležen ni u vreme režima Slobodana Miloševića, Skupština je postala aparat za безусловno potvrđivanje odluka Vlade, za hvalospeve predsedniku i za napade na kritičare vlasti. Kada su nakon izbora istraživački novinari objavili da su zvanični podaci o žrtvama virusa SARS-CoV-2 umanjivani, a predsednik najavio ponovno uvođenje policijskog časa, hiljade ljudi izašlo je na ulice (videti ispod).

Nereprezentativan sastav Skupštine doveo je do toga da su već za proleće 2022. najavljeni vanredni parlamentarni izbori, koji će se podudariti sa redovnim predsedničkim izborima. Kada je Vlada najzad formirana krajem oktobra 2020. godine, odmah je proglašen novi rat – „rat protiv mafije”,⁸ koji se ubrzo pretvorio u medijski spektakl bez stvarnih rezultata.⁹ Afere koje su otkrili istraživački novinari u vezi sa ministrima u prethodnoj i novoj Vladi¹⁰ nisu uticale na njihove funkcije. Izrazit primer čuvanja lojalnih kadrova od „institucija koje (ne) rade svoj posao” jeste i javna odbrana lokalnog moćnika iz Jagodine, za koga su vezane optužbe o podvođenju maloletnica.¹¹ Pored toga, poslušnost kadrova u javnoj upravi i javnim preduzećima obezbeđuje se održavanjem, čak i retroaktivnom legalizacijom prekomernog v. d. stanja.¹²

Afera prisluškivanja i unutarstranački obračun

Na površinu je ponovo isplivala afera prisluškivanja predsednika Republike, koja je poslužila kao predstava za javnost o obračunu unutar vladajuće partije iako lica u pitanju za to neće snositi ni krivične ni bitnije političke sankcije. Iako je Nebojša Stefanović, bivši ministar unutrašnjih poslova, koji se u javnosti optužuje za prisluškivanje, premešten na čelo Ministarstva odbrane, i dalje je ostao šef Biroa za koordinaciju službi bezbednosti, dok se Bezbednosno-informativna agencija, koja je morala da zna za navodno prisluškivanje predsednika, uopšte ne optužuje za propuste. Nebojša Stefanović je prethodno već bio kompromitovan u aferi „Krušik” i obelodanjivanjem njegovog lažnog visokog obrazovanja, ali su u tim slučajevima stranka i njen lider stajali čvrsto iza njega.

Fingiranje napretka na evropskom putu poturanjem loših propisa

Upravljanje epidemijom COVID-19 tokom 2020. godine dovelo je i do jačanja veza srpskog političkog vrha sa „bratskom” Kinom, koja je predstavljena kao najveći prijatelj Srbije u nedaći, dok je Evropska unija direktno i javno optužena za nedostatak solidarnosti prema regionu iako su činjenice kasnije opovrgle te tvrdnje. Predsednik Srbije javno se divi disciplini u kineskoj Komunističkoj partiji,¹³ te u prorežimskim medijima dominira pozitivan narativ o Kini, dok se o Evropskoj uniji uglavnom govori negativno.¹⁴

Uprkos ovom širem narativu, nova Vlada trudi se da pred međunarodnom zajednicom pokaže da je proevropski orijentisana. Ubrzane su reformske aktivnosti nakon zastoja tokom procesa evropskih integracija Srbije, ali je zadržan raniji pristup „štikliranja stavki”, čiji je cilj da se za evaluatore iz Brisela stvori slika o napretku, bez sprovođenja suštinskih reformi. Srbija nije uspela da otvori nijedno novo pregovaračko poglavlje od 2019. godine, uglavnom zbog stagnacije, pa čak i zbog pogoršanja u ključnim oblastima, kao što su sloboda medija, nezavisnost sudstva, borba protiv korupcije i organizovanog kriminala, što se ne može posmatrati odvojeno od (ne)funkcionalnosti demokratskih institucija.¹⁵ Loše ocene vidljive su u izveštajima Evropske komisije, ali i u različitim renomiranim međunarodnim indeksima, koji ocenjuju stanje demokratije, vladavine prava i osnovnih prava i sloboda.¹⁶

Vlada planira da pre izbora, u ubrzanom finišu, okonča proces ustavnih izmena, koje su ograničene na oblast pravosuđa, pošto samo u tom delu postoji obaveza Srbije prema Evropskoj uniji. Proces je, inače, počeo još 2017. godine u neprijateljskoj atmosferi, u kojoj su predstavnici vlasti zagovarali rešenja suprotna cilju ustavnih izmena – jačanju nezavisnosti pravosuđa. Pod pritiskom Evropske unije i na osnovu preporuka

Venecijanske komisije, i postupak i rešenja poboljšani su tokom leta 2021, tako da je struka najzad zadovoljna ishodom iako on nije idealan. I ovde se, kao i drugde, uprkos normativnim unapređenjima, ostavljaju uske niše za održavanje lojalnih kadrova na čelu pravosudnih institucija.¹⁷

Pravila o referendumu kroje se hitno po meri vlasti, a ne građana

Izmene Ustava podrazumevaju i izjašnjavanje građana na referendumu, te se i referendumska pravila kreiraju i usvajaju po hitnom postupku u poslednji čas. To nije u skladu sa demokratskim standardima, a niz problematičnih rešenja donosi opasnost za buduće referendume. Prema novim pravilima, ukida se cenzus, te se za punovažnost referenduma više ne traži da većina građana izađe na birališta, već je dovoljno da većina izašlih birača glasa „za”. Definisane prava na učestvovanje nepreciznim terminima, koje domaći pravni sistem ne poznaje, otvara prostor za manipulacije spiskom birača.¹⁸ U uslovima potpune kontrole medija i izbornog procesa, režim će nastojati da sve sporne stvari, a nekima se već licitira¹⁹ legitimizuje referendumskom „podrškom naroda”.

Dijalog u senci napada na neistomišljenike

Politička i društvena polarizacija rastu. Novo Ministarstvo za ljudska i manjinska prava i društveni dijalog ima zadatak da, bar deklarativno, poboljša odnos vlasti sa civilnim društvom, ali se oglasilo nenadležnim da reaguje na napade prorežimskih tabloida, portala i narodnih poslanika na kritički orijentisane organizacije civilnog društva (OCD).²⁰ Još uvek nije razjašnjeno po kom osnovu sumnje se u julu 2020. godine desetina pojedinaca i organizacija našlo pod kontrolom Uprave za sprečavanje pranja novca Ministarstva finansija.²¹ Međunarodna ekspertska tela potvrdila su da je ovde došlo do zloupotrebe zakonskih ovlašćenja radi zastrašivanja kritičara režima. Kada su godinu dana kasnije podaci o finansijskom poslovanju ovih OCD-a „procureli” u jedan od provladinih medija, one su protiv nepoznatog lica u Upravi podnele krivičnu prijavu.²² Reč je o probranom sistemu, u kojem institucije nelegalno prikupljaju informacije, a potom ih plasiraju u provladine medije, uz tendenciozne interpretacije radi diskreditovanja kritičara režima.

Mirne demonstrante protiv nedoslednih mera upravljanja pandemijom u Srbiji u julu 2020. godine dočekala je prekomerna policijska upotreba sile,²³ izazvana insceniranim huliganskim nasiljem. Reč je o odmazdi nad demonstrantima koji su potom ekspresno prekršajno osuđivani na zatvorske kazne, i to samo na osnovu svedočenja policajaca,²⁴ dok su fudbalski huligani, koji su godinu dana kasnije demolirali restorane na savskoj obali u Beogradu, za iste psovke na račun policajaca dobili znatno blaže kazne.²⁵

U drugim navratima istraživački novinari otkrili su da kriminalne/huliganske grupe štite predstavnike režima – počev od radoznalih novinara na predsedničkoj inauguraciji 2017, pa do skandiranja tokom fudbalskih utakmica 2021. Slično tome, nepoznati ljudi su preko noći, pod fantomkama, srušili privatne objekte u Savamali u proleće 2016. godine, uz prećutnu podršku policije, a redovno se zloslutno pojavljuju i oko biračkih mesta tokom izbora.²⁶

Najveći potencijal za otpor zarobljavanju države javlja se u ekološkim pokretima. Oni brane svoje neposredno okruženje od investitora koji uživaju podršku države, uprkos realnim i potencijalnim katastrofalnim posledicama njihovih poslovnih poduhvata. Netransparentno ugovaranje ovih poslova sa međunarodnim partnerima i izvršavanje ugovora dodatno ukazuju na potencijalnu i realnu štetu po javni interes. Stoga ne iznenađuje da su pritiscima, pretnjama i napadima sve više izloženi upravo ekološki aktivisti.²⁷ Kritičari režima se plaše da će sistem masovnog pametnog nadzora u Beogradu, koji se pod tajnovitim okolnostima uvodi od 2019. godine, biti zloupotrebljen radi kontrole nad stanovništvom i odmazde nad kritičarima vlasti i demonstrantima.²⁸ Ministarstvo unutrašnjih poslova pokušalo je da u septembru 2021. legalizuje primenu ovog nadzora, ali je to (privremeno) zaustavljeno burnom reakcijom civilnog društva (više u delu o policiji).

Najzad, treba napomenuti da se trend zarobljavanja širi i van institucija, na druge domene javnog i društvenog života, vodeći ka zarobljenom društvu.²⁹ Prethodno zarobljenom medijskom prostoru pridružuju se i kultura, visoko obrazovanje, prostorno planiranje, zdravstvo. Gradi se atmosfera u kojoj se veličaju osuđeni ratni zločinci iz 1990-ih i zagovara rehabilitacija osuđenih učesnika u atentatu na nekadašnjeg premijera Đinđića,³⁰ čime se i simbolički dovršava poništavanje tekovina demokratske tranzicije nakon 5. oktobra.

- 1 Petrović i Pejić Nikić (ur.), *Zarobljavanje sektora bezbednosti u Srbiji*, 12–14.
- 2 Srđan Hercigonja i Jelena Pejić Nikić, *Kovidokratija – Analiza narativa o pandemiji u funkciji zarobljavanja države*, (Beograd: Beogradski centar za bezbednosnu politiku, 2021), [bezbednost.org/publikacija/kovidokratija-analiza-narativa-o-pandemiji-u-funkciji-zarobljavanja-drzave/](https://www.bezbednost.org/publikacija/kovidokratija-analiza-narativa-o-pandemiji-u-funkciji-zarobljavanja-drzave/)
- 3 Detaljnije u prEUgovor Alarm izveštajima o napretku Srbije u poglavljima 23 i 24 iz maja i novembra 2020. godine. Dostupno na: <https://www.preugovor.org/Publikacije/131/Alarm-iz-vestaji.shtml>
- 4 U vreme kad je broj zaraženih lica bio manji od 500, ljudi su bili danima potpuno zatvarani, a penzionerima je bilo dozvoljeno da izlaze samo nedeljom u zoru, dok su posle organizovane fudbalske utakmice i mitinzi, a godinu dana kasnije, kada je bilo hiljade novozaraženih, nisu primenjivane nikakve mere. Pregledni podaci dostupni na: „Virus korona u Srbiji: dnevni presecci”, CINS, <https://www.cins.rs/virus-korona-u-srbiji-dnevni-presecci/>
- 5 „Državne institucije bi trebalo da se bore protiv virusa korona, a ne protiv slobode medija”, Beogradski centar za bezbednosnu politiku, 2. februar 2020, <http://www.bezbednost.org/Saop-stenja/7217/Institucije-drzave-da-se-bore-protiv.shtml>
- 6 Policija je dozvolila kretanje tokom policijskog časa simpatizerima vladajuće stranke, koji su palili baklje na krovovima stambenih zgrada u Beogradu, Nišu i Novom Sadu kako bi nadjačali „protest šerpama”. Istovremeno, policija se nije odazivala na većinu poziva stanara koji su prijavljivali kršenje policijskog časa i upotrebu pirotehničkih sredstava, zbog čega im je bila ugrožena bezbednost. Više u: Saša Đorđević, *Policija u vreme vanrednog stanja* (Beograd: Beogradski centar za bezbednosnu politiku, 2020), <https://bezbednost.org/publikacija/policija-u-vreme-vanrednog-stanja/>
- 7 Kontrola nad javnim servisom i medijima sa nacionalnom frekvencijom obezbeđuje da predstavnici vlasti u medijskom prostoru budu previše zastupljeni, dok je opozicija marginalizovana. Pravila o finansiranju izborne kampanje podstiču neravnomernu raspodelu sredstava u korist vladajuće partije. Nije regulisana ni funkcionerska kampanja, odnosno zloupotreba javne funkcije za političku promociju, pa je ona ostala dominantan oblik kampanje. Iako se o izbornim uslovima pregovaralo uz posredovanje EU, nisu ostvarene bitne promene pred izbore. Više u prEUgovor Alarm izveštajima 2019–2021 u delu o demokratiji. Dostupno na: <https://www.preugovor.org/Publikacije/131/Alarm-izvestaji.shtml>
- 8 Marija Pavlović, Miloš Jovanović i Bojan Elek, *Detektor laže i paralaze: narativ o borbi protiv organizovanog kriminala u funkciji zarobljavanja države* (Beograd: Beogradski centar za bezbednosnu politiku, 2021), <https://bezbednost.org/publikacija/detektor-laze-i-paralaze-narativ-o-borbi-protiv-organizovanog-kriminala-u-funkciji-zarobljavanja-drzave/>
- 9 Jelena Pejić Nikić (ur.), *PrEUgovor Alarm izveštaj o napretku Srbije u klasteru 1*, novembar (Beograd: prEUgovor, 2021), <https://bit.ly/AlarmNov2021SR>
- 10 Pregled afera dostupan je u: Vojslav Milovančević, „Svi skandali Vlade: Tim snova za afere”, *Nova S*, 25. maj 2020, <https://nova.rs/vesti/politika/svi-skandali-vlade-tim-snova-za-afere/>
- 11 Jelena Pejić Nikić (ur.), *PrEUgovor Alarm izveštaj o napretku Srbije u klasteru 1*, 87–88, 118.
- 12 Jelena Pejić Nikić (ur.), *PrEUgovor Alarm izveštaj o napretku Srbije u poglavljima 23 i 24*, maj (Beograd: prEUgovor, 2021), 52-53, <https://bit.ly/AlarmMaj2021SR>
- 13 Ljudmila Cvetković, „Lekcije kineskih komunista za Vučićevu partiju”, *Radio Slobodna Evropa*, 7. jul 2021, <https://www.slobodnaevropa.org/a/srbija-kina-komunisticka-partija/31345565.html>

- 14 CRTA (@CRTArs), „Kada najuticajni mediji citiraju najviše predstavnike države o međunarodnim partnerima, šta saznajemo?“, *Twitter*, 17. novembar 2021, <https://twitter.com/CRTArs/status/1461048971489591303?s=20>
- 15 Jelena Pejić Nikić (ur.), *PrEUgovor Alarm izveštaj o napretku Srbije u klasteru 1*.
- 16 Fridom haus označava Srbiju kao delimično slobodni tranzicioni ili hibridni režim, a Ekonomist kao „manjkavu demokratiju“. Videti pregled u: European Commission. 2021 Communication on EU Enlargement Policy, Annex 2, Strasbourg, October 19, 2021, 39, https://ec.europa.eu/neighbourhood-enlargement/2021-communication-eu-enlargement-policy_en
- 17 „Za jaču nezavisnost pravosuđa potrebno je menjati i Ustav i ‘činovničku svest’ sudija i tužilaca“, *PrEUgovor*, 10. novembar 2021, <https://www.preugovor.org/Vesti/1680/Za-jacu-nezavisnost-pravosudja-potrebno-je.shtml>
- 18 Sofija Mandić, „Zakon protiv referenduma“, *Peščanik*, 12. novembar 2021, <https://pescanik.net/zakon-protiv-referenduma/>
- 19 U javnosti se često govori o referendumu povodom statusa Autonomne pokrajine Kosovo, kao i povodom dolaska kompanija sa tehnologijama štetnim po životnu sredinu.
- 20 „I dalje bez uslova za učešće OCD u izradi Strategije za podsticajno okruženje za civilno društvo“, *BCBP*, 9. jul 2021, <https://bezbednost.org/i-dalje-bez-uslova-za-ucesce-o-cd-u-izradi-strategije-za-podsticajno-okruzenje-za-civilno-drustvo/>
- 21 Jelena Pejić Nikić (ur.), *PrEUgovor Alarm izveštaj o napretku Srbije u poglavljima 23 i 24, 27–6, 101–103*.
- 22 Jelena Pejić Nikić (ur.), *PrEUgovor Alarm izveštaj o napretku Srbije u klasteru 1*, 30–31.
- 23 Saša Đorđević. *Spontani protest i postupanje policije* (Beograd: Beogradski centar za bezbednosnu politiku, 2020), <https://bezbednost.org/publikacija/spontani-protest-i-postupanje-policije/>
- 24 Teodora Ćurčić, Jovana Tomić. „Protesti: Sud na strani policije, u zatvor i zbog psovke“, *CINS*, 24. jul 2020, <https://www.cins.rs/protesti-sud-na-strani-policije-u-zatvor-i-zbog-psovke/>
- 25 Teodora Ćurčić, Jovana Tomić. „Navijačima za nered u Beton hali niže kazne nego učesnicima julskih protesta“, *CINS*, 14. jun 2021, <https://www.cins.rs/navijacima-za-nerede-u-beton-hali-nize-kazne-nego-ucesnicima-julskih-protesta/>
- 26 Jelena Pejić Nikić, *Fighting Organized Crime in a Captured State: Is Serbia’s “War on Mafia” Genuine?*, ISPI, October 15, 2021, <https://www.ispionline.it/it/publicazione/fighting-organized-crime-captured-state-serbias-war-mafia-genuine-31920>
- 27 YUCOM, *Mapa incidenata*, 10. novembar 2021, <https://www.yucom.org.rs/mapa-incidenata/>
- 28 *The Sum of All Fears – Chinese AI Surveillance in Serbia* (Prague: Prague Security Studies Institute, 2020), <https://www.pssi.cz/publications/36-the-sum-of-all-fears-chinese-ai-surveillance-in-serbia>
- 29 „Srbija je zarobljeno društvo“, Intervju Maje Bjeloš sa dr Predragom Cvetinčaninom, Beogradski centar za bezbednosnu politiku, 16. jun 2021, <https://bezbednost.org/publikacija/srbija-je-zarobljeno-drustvo/>
- 30 Tomislav Marković, „Kad ratni zločinac traži pomilovanje za Đinđićevog ubicu“, *Al Jazeera*, 17. oktobar 2021, <https://balkans.aljazeera.net/opinions/2021/10/17/kad-ratni-zlocinac-trazi-pomilovanje-za-djindjicevog-ubicu>

Službe bezbednosti cementiraju zarobljenu državu

Predrag Petrović

U prethodnih godinu i po dana nije bilo promena u zakonskom okviru, koji reguliše rad službi bezbednosti u Srbiji. Međutim, obelodanjen je niz novih informacija koje ukazuju da je vrh vladajuće partije potpuno zarobio službe bezbednosti, te da one predstavljaju jedan od važnih instrumenata u očuvanju i cementiranju takvog stanja. Službe bezbednosti to čine na dva načina. One najpre pomažu da vladajuća partija ostane na vlasti, tako što učestvuju u razbijanju opozicionih protesta, tajno nadziru opoziciju, zastrašuju aktiviste i kritičare režima privođenjima i dostavljanjem informacija o njima provladinim tabloidima, koje oni koriste kako bi ih diskreditovali. Drugo, službe bezbednosti se staraju da sumnjivi poslovi ljudi bliskih vladajućoj partiji teku nesmetano, a da glavni akteri umešani u ove aktivnosti prođu bez političke ili pravne odgovornosti. Na narednim stranama opisaćemo najvažnije slučajeve, koji ukazuju na ove dve glavne uloge službi bezbednosti u Srbiji danas.

Borba protiv unutrašnjeg neprijatelja

Prošle godine, na julskim protestima protiv sadašnje vlasti, BIA je imala značajnu ulogu u njihovom razbijanju i zastrašivanju demonstranata. Tako su novinari utvrdili da su huliganske grupe bile angažovane za izazivanje nasilja na protestima kako bi vlast imala osnova za njihovo nasilno razbijanje.¹ Kao glavni organizator upotrebe huligana na protestima naveden je Goran Colić, načelnik kontraobaveštajne uprave BIA. On je 2014. godine bio izabran kao predstavnik navijača u Skupštinu FK „Partizan“, a ključna osoba koja je omogućila njegov izbor bio je Novak Nedić, generalni sekretar Vlade Srbije.²

Bezbednosno-informativna agencija je takođe zastrašivala i ljude koji su pozivali na proteste ili učestvovali u njima. Tako je Agencija privela Nemanju Vučkovića, predsednika Studentskog kluba Pravnog fakulteta, neposredno nakon što je na Fejsbuku pozvao studente na protest ispred Narodne skupštine. Nemanja Vučković je prethodno organizovao desetak nenasilnih protesta i nikada ga pre toga BIA ili policija nisu privodili. Slično je bilo i u drugim gradovima, na primer u Nišu, gde je BIA nakon protesta privela Mitra Stojanovića. „Kada sam se prijavio, sproveli su me u prostorije BIA, gde se smenjivalo jedno pet-šest inspektora; dobri, loši, dobri, loši, kao u američkim filmovima.”³

Drastičan primer postupanja BIA kao tajne političke policije predstavlja i slučaj Konstantina Katića, člana opozicione Narodne stranke, koga je Agencija nezakonito privela zbog tvita čiji je on navodno autor. Prema navodima njegovih pravnih zastupnika, agenti BIA su četiri sata tukli Katića, pretili njemu i njegovoj porodici kako bi iznudili

priznanje da je on autor tvita u kome se ostali tviteraši pozivaju da psuju predsednika Republike.⁴ Ustanovljeno je da je jedan od odgovornih agenata bio Vladimir Macanović, koji je nekada bio predsednik omladine Socijalističke partije Srbije, a sada kum nekadašnjeg zamenika direktora BIA, danas poslanika Pokreta ujedinjenih penzionera Srbije (članice vladajuće većine) Dragana Markovića Markonija.⁵ Bezbednosno-informativna agencija nije demantovala ove navode. Ovaj slučaj je pokazao da BIA konstantno nadzire građane i reaguje na najbanalnije poruke protiv vlasti.

Pojavile su se i nove informacije o tome da je VBA nezakonito nadzirala sindikalce koji ukazuju na nepravilnosti u Vojsci Srbije i Ministarstvu odbrane. Vojni sindikat Srbije podneo je predstavku Generalnom inspektoru VBA i VOA, u kojoj traži da se ispita rad direktora VBA, odnosno da se utvrdi zašto su resursi VBA korišćeni za tajno praćenje aktivnosti sindikata, njegovih članova i članova njihovih porodica. U ovom sindikatu tvrde da je Jovanić, još kada je bio načelnik Vojne policije, slao vojne policajce da u civilnoj odeći tajno prate i snimaju vođe sindikalnih protesta.⁶ Pritužbe da VBA tajno prati i nadzire vojne i civilne sindikalce, opozicione političke partije i nosioce pravosudnih funkcija dobijao je i prethodni zaštitnik građana Saša Janković, koji je zbog toga planirao da sprovede sveobuhvatnu, sistemsku kontrolu VBA.⁷ Međutim, kako su tadašnji ministar odbrane, a sadašnji direktor BIA Bratislav Gašić i tadašnji direktor VBA Petar Cvetković sprečili S. Jankovića da sprovede kontrolu VBA zbog incidenta na Paradi ponosa 2014. godine, Zaštitnik građana je morao da odustane od sistemske kontrole VBA, jer bi se sigurno suočio sa još većom opstrukcijom.⁸

Direktoru VBA dodeljen stan kao nagrada za poslušnost

Đuro Jovanić, direktor VBA, dobio je stan od preko sto kvadrata na ekskluzivnoj lokaciji u Beogradu. Vojni sindikat Srbije (VSS) smatra da je Jovaniću stan dodelio tadašnji ministar odbrane Aleksandar Vulin mimo važećih propisa i bez znanja Stambene komisije, jer je Jovanić samac i zato ne polaže pravo na stan te kvadrature. Pored toga, Jovanić je stan dobio neposredno nakon što je postao general, a mnogi generali godinama čekaju na stan i žive kao podstanari ili u nužnom smeštaju u okviru kasarni.⁹

Borba protiv finansiranja terorizma: paravan za obračun sa unutrašnjim neprijateljima

Dok u Srbiji udeo gotovine prilikom kupovine nekretnina iznosi preko 80%,¹⁰ a istovremeno rizik od terorističkih napada nije veliki,¹¹ Uprava za sprečavanje pranja novca i finansiranje terorizma, finansijska obaveštajna služba Srbije, odlučila je da svoje skromne resurse (41 zaposlen) uposli kako bi detaljno proverila finansije organizacija civilnog društva. Tako je Uprava u junu 2020. godine tražila od banaka podatke o svim

transakcijama za 20 pojedinaca i 37 nevladinih organizacija i medija za period od oko godinu i po dana po osnovu sumnje da peru novac i finansiraju terorizam. Najveći broj tih organizacija postoji dugi niz godina, a neke rade i više od dve decenije i prolaze redovne finansijske revizije u skladu sa domaćim propisima i pravilima donatora.¹² Najveći broj ovih organizacija, takođe, ne ispunjava nijedan kriterijum i indikator koji su ustanovile međunarodne ekspertske organizacije, ali i sama Uprava, da bi bile svrstane u organizacije u riziku da budu korišćenje za finansiranje terorizma.¹³

Zbog svega toga su OCD, ali i FATF i MONEYVAL, glavna međunarodna i međuvladina ekspertska tela u ovoj oblasti, ocenili da je reč o zloupotrebi propisa i resursa, kao i o zloupotrebi njihovih preporuka za borbu protiv terorizma. Cilj ove operacije Uprave bio je zapravo dolazak do finansijskih podataka OCD-a kako bi se oni koristili za kampanju blaćenja u provladinim tabloidima, što se i dogodilo kada je *Srpski telegraf* objavio takve podatke o nekoliko OCD-a i medija.¹⁴

Važno je napomenuti i da tzv. „Pandorini papiri”, objavljeni početkom oktobra 2021. godine, pokazuju da su pojedini najviši predstavnici državne vlasti u Srbiji umešani u pranje novca.¹⁵ Nema saznanja da je bilo koji državni organ Srbije, uključujući u to i Upravu, pokrenuo istrage povodom objavljenih dokumenata.

Službe bezbednosti i nelegalni poslovi

Slučajevi „Belivuk”, „Jovanjica” i „Krušik” pokazali su da su službe bezbednosti u velikoj meri i na raznovrsne načine povezane sa nelegalnim aktivnostima. Profesionalni novinari su utvrdili da je kriminalno-navijačka grupa „Janjičari”, koja je predstavljala deo crnogorskog „kavačkog” kriminalnog klana, nastala zahvaljujući podršci pojedinaca iz vlasti, službi bezbednosti i policije. Nastanak i brzi rast „Janjičara” podudara se sa dolaskom Novaka Nedića, generalnog sekretara Vlade Srbije, u Fudbalski klub „Partizan”. Na njegov predlog je kao predstavnik navijača u Skupštinu Kluba izabran Goran Colić, sadašnji načelnik kontraobaveštajne uprave BIA. Važnu ulogu u razvoju ove grupe imali su i Nenad Vučković, zamenik komandanta Žandarmerije, i Dijana Hrkalović, državna sekretarka MUP-a, koji su predstavljali sponu između policije i ove grupe.¹⁶ Vučković je, kao i Colić, postao predstavnik navijača u Skupštini Kluba na predlog Nedića. Na značaj koji su „Janjičari” imali za vlasti u Srbiji ukazuje i činjenica da je nakon ubistva Aleksandra Stankovića, vođe navijača „Janjičara”, država proglasila „rat mafiji”, u kome je fokus države bio na aktivnostima suparničkog „Škaljarskog klana”. Na sahrani ubijenog Stankovića viđeni su njegov naslednik Veljko Belivuk, ali i zaposleni u Vladi, BIA i policiji: Nedić, Colić i Vučković.¹⁷

Novoformirana navijačka grupa „Janjičari” služila je najpre za razbijanje navijačkih ekipa Partizana, koje su pogrdno skandirale Aleksandru Vučiću, te za sprečavanje izazivanja nasilnih incidenata na „Paradi ponosa” kako bi predsednik Vučić pokazao

da je ključni akter stabilnosti u Srbiji. S obzirom na to da su se „Janjičari” dobro pokazali tokom obavljanja ovih poslova, kasnije su čak korišćeni za obezbeđenje inauguracije Aleksandra Vučića za predsednika Srbije, ali i za izazivanje nasilja na protestima u julu 2020, gde su viđeni u društvu pripadnika bezbednosnih službi. „Janjičari” su se sve to vreme neometano bavili raznim nelegalnim aktivnostima, uključujući u to i trgovinu drogom i izvršenje brutalnih ubistava.¹⁸

Slučaj „Jovanjica” je takođe veoma važan za rasvetljavanje veza između službi bezbednosti i kriminala. Na imanju za proizvodnju organske hrane „Jovanjica” ilegalno su uzgajane velike količine marihuane, a ovaj nelegalan posao obezbeđivali su, između ostalog, i aktivni pripadnici BIA, VOA i policije. Radi toga je u okviru zaštićene aplikacije za tajnu komunikaciju „Razgovor”, formirana posebna grupa pod nazivom „Savet za bezbednost”. Članovi Saveta su iz državnih institucija dobijali informacije važne za nesmetan tok posla, opstruisali istrage, nabavljali službene legitimacije i sl. Sve to vreme oni su radili u BIA, VOA i policiji, gde su redovno primali svoje plate. Tužilaštvo u optužnici nigde ne navodi da su oni od prvooptuženog Predraga Kolvijije, vlasnika imanja Jovanjica, primali nadoknadu za pružene usluge, što podgreva sumnje da podrška koje je Kolvijija imao nadilazi pojedince iz bezbednosnih institucija. Na to upućuje i dokazni materijal tužilaštva, odnosno sadržaj komunikacije između Kolvijije i agenta BIA, koji mu kaže: „Nemoj da ti unose agresivnu atmosferu u smislu borbe i nasilja, jer radiš zdravu sistemsku priču...”¹⁹ Uz to, Kolvijijino imanje je imalo i političku podršku vlasti koja je bila oličena u bliskim odnosima Kolvijije i funkcionera SNS-a koji su imanje i posećivali i zahvaljujući kojima je dobio kredit od 3,9 miliona evra iz budžeta Srbije.²⁰

I VBA, odnosno njen direktor Đuro Jovanić imao je važnu ulogu u omogućavanju poslovnih aranžmana, koji su štetili državnoj vojnoj fabrici „Krušik”, a išli na ruku trgovcima bliskim vladajućoj partiji. Naime, Jovanić je bio predsednik upravnog odbora Srpske banke kada je ona dodeljivala kredite fabrici „Krušik”, dok su joj privatni trgovci oružjem, povezani sa vrhom vladajuće partije, dugovali novac i istovremeno od nje nabavljali oružje po neuobičajeno niskim cenama. Kao direktor VBA Jovanić je, zapravo, trebalo da pokrene istragu o poslovanju koje je bilo štetno po „Krušik”, a ne da ga dalje omogućava dodelom kredita. Ovakvo postupanje direktora VBA ne treba da čudi s obzirom na to da je Jovanić bio ađutant Aleksandra Vučića kada je on obavljao dužnost ministra odbrane (2012–2013). Tokom tog perioda Jovanić je, mimo propisa, astronomskom brzinom napredovao od čina kapetana 2010. do čina generala 2019. godine. Pored toga, njegov otac je član i jedan od finansijera vladajuće partije.²¹

Izvori i beleške

- 1 Zora Drčelić, „Gušenje Srbije”, *Vreme*, 16. jul 2020.
- 2 Vuk Cvijić, „Veza tajne službe i huligana: Janjičar iz BIA”, *NIN*, 4. mart 2021.
- 3 Stefan Marković, „Nišlija Tvrdi da su ga nakon protesta saslušavali u prostorijama BIA”, 11. jul 2020.
- 4 „Katić (Narodna Stranka): Agenti BIA me četiri sata mučili, tukli i pretili da više neću videti dete”, *Danas*, 7. oktobar 2021.
- 5 „Lakić: Agent BIA Macanović, koji je mučio Katića, bio predsednik omladine SPS”, *Danas*, 21. oktobar 2021.
- 6 Vojslav Milovančević, „Antić: VBA prisluškuje sindikalce”, *N1*, 17. april 2021.
- 7 Lana Gedošević, „Srpski Votergejt vojni špijuni prisluškuju sudije, opoziciju, sindikate...”, *Blic*, 16. januar 2015.
- 8 Predrag Petrović, *Anatomija zarobljavanja bezbednosno-obaveštajnog sektora u Srbiji* (Beograd: Beogradski centar za bezbednosnu politiku, 2020).
- 9 Mladen Savatović, „Vojni sindikat optužuje Vulina u vezi s dodelom stanova, Ministarstvo ćuti”, *N1*, 2. maj 2021.
- 10 Daniela Ilić Krasić, „Izveštaj RGZ: Nekretnine i zemljište najviše se kupuju za gotovinu”, *N1*, 10. mart.
- 11 IEP, *Global Terrorism Index* (Sydney: Institute for Economics & Peace, 2020).
- 12 Mila Đurđević, „Navodi o vezama terorista, medija i NVO u Srbiji godinu dana bez dokaza”, *Radio Slobodna Evropa*, 28. jun 2021.
- 13 Jelena Pejić Nikić, ur. *Preugovor Alarm – izveštaj o napretku Srbije u Poglavljima 23 i 24*, novembar (Beograd: prEUgovor, 2021), 101–102.
- 14 Milica Milojević Kostić, „Organizacije civilnog društva podnele prijavu protiv Uprave za sprečavanje pranja novca i urednika Srpskog telegrafa”, *Južne vesti*, 25. septembar 2021.
- 15 BIRN, „Pandora Papers: New Leak Exposes Balkan Peps’ Hidden Riches”, *Balkan Insight*, 4. October 2021.
- 16 Filip Švarm i Stevan Ristić, „Država i kriminal – uspon i pad Veljka Belivuka”, *Vreme*, 11. februar 2021.
- 17 Cvijić, „Veza tajne službe i huligana: Janjičar iz BIA”.
- 18 „Zametanje tragova odgovornosti”, *NIN*, 19. avgust 2021.
- 19 Stevan Dojčinović, Bojana Jovanović i Sara Smolović, „Koluvijin ‘Savet za bezbednost’: Kako su iz MUP-a, BIA-e i VOA-e štitili plantažu marihuane”, *KRIK*, 26. januar 2021.
- 20 „Jovanjici za tri godine Agencija za finansiranje izvoza odobrila više miliona evra kredita”, *Insajder*, 6. decembar 2019.
- 21 Vuk Cvijić, „Prikrivanje umesto istine”, *NIN*, 2. jul 2020; Davor Lukač, „Prilozi za biografiju – Đuro Jovanić: Karijera na mlazni pogon”, *Vreme*, 6. maj 2021.

Zarobljena policija: Zaštita vlasti umesto građana

Bojan Elek i Marija Pavlović

Zarobljavanje policije ima posebno važnu ulogu u zarobljavanju celokupne države. Naime, politička kontrola ove institucije osigurava, sa jedne strane, nekažnjivost vladajuće elite, dok sa druge, predstavlja moćno sredstvo obračuna sa neistomišljenicima.

Vanredno stanje proglašeno usled pandemije, koje po definiciji predviđa ograničavanje sloboda i opravdava korišćenje vanrednih mera, dodatno je poslužilo autoritarnom režimu da koncentriše kontrolu nad policijom, koja je bila predmet brojnih zloupotreba. U isto vreme, kontrola drugih sektora onemogućila je efikasan nadzor rada ove institucije i smanjila odgovornost policije prilikom postupanja prema građanima, posebno tokom građanskih protesta početkom jula 2020. godine. Posebna pažnja posvećena je iznenada objavljenom, a nakon oštre reakcije javnosti i naglo povučenom Nacrtu zakona o unutrašnjim poslovima.¹ On je sadržao brojne odredbe koje bi dodatno mogle da zacementiraju već postojeće problematične prakse i osiguraju čvrst politički uticaj na rad policije.

Kao i u prethodnom izveštaju, radi boljeg razumevanja konteksta i načina zarobljavanja policije, analiza obuhvata javnost rada policije; upravljanje ljudskim i finansijskim resursima; postupanje policije; spoljašnji nadzor i unutrašnju kontrolu policije.

Javnost rada policije: ispod zakonskog minimuma

Ministarstvo unutrašnjih poslova nastavilo je lošu praksu neredovnog i neažurnog izveštavanja javnosti o svom radu. Nije poštovan ni minimum javnosti rada, koji je propisan Zakonom o policiji,² te i dalje nisu dostupni svi periodični izveštaji o stanju bezbednosti, o radu Ministarstva i o rešavanju pritužbi. U ovom periodu jedino su izveštaji o radu Sektora unutrašnje kontrole ažurno objavljeni.

Sada već tradicionalno, MUP je institucija koja dobija najviše zahteva za pristup informacijama od javnog značaja, i to mesto je zadržao i 2020. godine. Štaviše, broj zahteva se blago povećao u odnosu na raniji period, ali i broj žalbi zbog nepostupanja po zahtevima tražilaca. Iako je to logično zbog obima i količine informacija koje se nalaze u posedu Ministarstva, ujedno je i odličan pokazatelj nedovoljne javnosti rada. U proseku, na svaka tri zahteva za pristup informacijama podnošena je jedna žalba.

Poseban pokazatelj da je MUP zarobljen u domenu javnosti rada jesu saopštenja i vesti o aktivnostima Ministarstva nakon dolaska novog ministra Aleksandra Vulina. Svi tekstovi na sajtu, skoro pa bez izuzetka, isključivo se fokusiraju na aktivnosti, izjave i saopštenja ministra, u kojima se on, često jezikom neprimerenim za javnu instituciju, obračunava sa neistomišljenicima i protivnicima.

Upravljanje ljudskim resursima i finansijama: diskreciona ovlašćenja za garanciju poslušnosti

Diskreciona ovlašćenja u oblasti upravljanja ljudskim resursima i nedostatak javnosti prilikom donošenja kadrovskih rešenja, posebno na rukovodećim mestima, ključni su alat za osiguranje poslušnosti i discipline unutar policije, što pogoduje zarobljavanju ove insitucije.³

Nakon što je formirana nova Vlada početkom novembra 2020. godine i nakon što je MUP preuzelo novo političko rukovodstvo, došlo je do serije smena, a zatim i novih imenovanja na najviše rukovodeće položaje u MUP-u i policiji. Umesto raspisivanja konkursa i regrutovanja prema kvalifikacijama, novi ministar unutrašnjih poslova je bez odgovarajućeg objašnjenja otpustio i imenovao nekoliko visokih rukovodilaca. Između ostalog, to su načelnik Uprave granične policije, rukovodilac Sektora za ljudske resurse, načelnik Uprave kriminalističke policije i rukovodilac Sektora za unutrašnju kontrolu, dok su smenjeni načelnici nekoliko regionalnih policijskih uprava.⁴ Za donošenje ovih odluka nisu data nikakva obrazloženja, a posebno je problematično to što su kadrovi za ključne strateške položaje u Ministarstvu unutrašnjih poslova izabrani bez objavljivanja konkursa. Osim što bi pružili mogućnost da budu izabrani najbolji kandidati, konkursi bi omogućili i veći uvid javnosti u čitav postupak.

Dodatno, u kontekstu objavljenog „rata mafiji” posebno su indikativni slučajevi vezani za kriminalnu grupu Veljka Belivuka i aferu „Jovanjica”. U oba slučaja veliki broj sadašnjih i bivših zaposlenih u Ministarstvu bio je izložen orkestriranim napadima koje su vršili nosioci javnih funkcija, te podvrgavan poligrafskom ispitivanju nekoliko puta radi utvrđivanja navodnih veza sa kriminalnim grupama, kao i izlagan medijskom linču, usled čega je naneta šteta ugledu policije.⁵ Ministarstvo ne samo da je propustilo da uradi bilo šta da zaštiti svoje zaposlene i očuva poverenje građana u policiju već su pojedini njegovi pripadnici aktivno doprinosili ovim radnjama. U vezi sa slučajem „Belivuk”, iz zarobljene policije curile su ili, preciznije rečeno, plasirane su informacije iz istraga radi dodatne politizacije slučaja i zastrašivanja javnosti. Posebno je upadljivo bilo gostovanje načelnika Uprave kriminalističke policije u izuzetno gledanoj emisiji „Hit Tvit”, koja se emituje na Televiziji Pink.⁶ Sa druge strane, na slučaju „Jovanjica” vidi se sva snaga zarobljene policije, koja se okrenula protiv sopstvenih zaposlenih, dvojice policajaca koji su doprineli rasvetljavanju slučaja.⁷

Kada je reč o finansijskom upravljanju unutar Ministarstva, postoji tendencija značajnog povećanja izdataka iz godine u godinu, a dolazi i do dodatnog alociranja sredstava rebalansima budžeta. Tako su drugim rebalansom budžeta za 2021. godinu obezbeđena dodatna sredstva, te su ukupni planirani izdaci došli do rekordnih 97,9 milijardi dinara.⁸ Iako je veliki deo ovih sredstava predviđen za kapitalna ulaganja, značajan deo odlazi i na plaćanje kazni i penala usled radno-pravnih sporova. Fiskalni savet kritikovao je ekonomsku opravdanost ovako velikih ulaganja uz smanjenu transparentnost.⁹

Postupanje policije: politički interesi pre građana

Policija nije u potpunosti postupala u skladu sa demokratskim standardima rada tokom vanrednog stanja, koje je trajalo od 15. marta do 6. maja 2020. godine. Uočeni su brojni propusti tokom kontrolisanja mera ograničenja i zabrane kretanja, okupljanja, nadzora nad izrečenim merama karantina, ali i tokom izdavanja dozvola za kretanje za vreme policijskog časa. Ovo uključuje i slučajeve sa veoma jasnom političkom pozadinom, poput bakljada na krovovima zgrada koje je organizovala vladajuća stranka. Oni jasno ukazuju na zarobljavanje ove institucije i na izostanak postupanja uprkos brojnim pozivima građana.¹⁰

Postupanje policije bilo je posebno problematično tokom građanskih protesta početkom jula. Tokom njih je povređeno više desetina građana i preko stotinu policajaca.¹¹ Brojni amaterski video-snimci, ali i izveštaji relevantnih institucija, poput Zaštitnika građana,¹² ukazali su na to da je bilo slučajeva u kojima su policijski službenici prekoračili ovlašćenja, brutalno postupali i vršili policijsku torturu. Iz ovih dešavanja, ali i iz toga što nije bilo epiloga u vezi sa postupcima pokrenutim radi zaštite prava građana, jasno se vidi veza koja postoji između zarobljene policije i ostalih institucija u sistemu. Uprkos brojnim krivičnim prijavama protiv policajaca, koje su podnele organizacije za zaštitu ljudskih prava, nadležno tužilaštvo nije saslušalo nijednog policajca, već je posao utvrđivanja identiteta policijskih službenika koji su prekoračili ovlašćenja prepustilo samoj policiji, tj. Sektoru unutrašnje kontrole (SUK), koji do danas to nije učinio ni u jednom slučaju.¹³ Dodatno, tajnost istraga o navodima o zlostavljanju bila je kompromitovana, što je dalo vremena i prilike policajcima da usaglase izjave radi izbegavanja odgovornosti. Da se ovo i dogodilo, svedoči i činjenica da su brojni izveštaji o korišćenju sredstava prinude potpuno identični u reč, a neke od izjava policajaca bivale su prihvatane bez rezerve uprkos javno dostupnim dokazima da su sasvim očigledno lažne.¹⁴

Borba protiv visokotehnološkog kriminala u službi zarobljavanja države

Posebno Odeljenje za suzbijanje visokotehnološkog kriminala deluje u okviru Službe za borbu protiv organizovanog kriminala u Direkciji policije. Ograničeni resursi Odeljenja troše se mahom na otkrivanje krivičnih dela ugrožavanja sigurnosti na društvenim mrežama, gde policija prati delovanja lica koja na društvenim mrežama postavljaju negativne komentare o političarima, nosiocima javnih funkcija.¹⁵ Konkretan primer za ovo je postupanje policije koja je krajem oktobra 2020. godine privela muškarca iz Novog Sada zbog komentara na Fejsbuku. Mladić je nakon sat vremena pušten iz pritvora sa upozorenjem – „pazi šta pišeš ubuduće, jer se sve sluša i čita”.¹⁶ Tako se tužilaštvo i policija angažuju na utvrđivanju određenih radnji izvršenja krivičnih dela kojima, po krivično-pravnoj definiciji, ne bi trebalo da se bave. Ova vrsta politizacije policije utiče na aktivnosti i praktičan rad Odeljenja, a samim tim predstavlja i traćenje resursa zarad dnevne politike. Na tom primeru se najviše vidi odsustvo operativne nezavisnosti policije. Međutim, ni tužilaštvo se nije pokazalo sposobnim da se odupre pritisku, pre svega javnosti, povodom onoga što se dešava na društvenim mrežama.¹⁷ Zbog nedovoljnih ljudskih resursa i nedostatka operativne autonomije policije i tužilaštva, razna teška krivična dela mogla bi da ostanu neotkrivena.¹⁸

Spoljašnji nadzor i unutrašnja kontrola rada policije

Tokom prethodnih godina urušena je uloga Narodne skupštine kao, možda najvažnijeg, kontrolnog mehanizma za nadzor rada policije. Iako Zakon o policiji predviđa da nadležni skupštinski odbor ima široka ovlašćenja, poput nadzora nad poštovanjem političke i interesne neutralnosti u radu policije ili nad primenom posebnih dokaznih radnji,¹⁹ u praksi neka od njih nikada nisu ni primenjena. Fasadna uloga Skupštine u političkom životu Srbije posebno je došla do izražaja tokom vanrednog stanja, u čijem proglašenju, suprotno važećim propisima, Skupština nije učestvovala, već je, naprotiv, njen rad *de facto* bio suspendovan odlukom Vlade o zabrani okupljanja više od 50 ljudi u zatvorenom prostoru. Prilike za nadzor rada policije propuštene su kada je reč o postupanju policije tokom julskih protesta i akata policijske brutalnosti, ali i o navodima da su bivši ministar unutrašnjih poslova i njegov uži krug saradnika povezani sa organizovanim kriminalnim grupama. Sednice Odoobra trajale su u proseku 15 minuta i svodile se na usvajanje izveštaja i upućivanje pohvala političkom rukovodstvu Ministarstva.²⁰

Kada je reč o radu Sektora unutrašnje kontrole, koji je glavni garant zakonitosti rada policije i organizaciona jedinica zadužena za izgradnju integriteta ove institucije, može se uočiti da, uprkos konstantnom povećanju kapaciteta, nisu stvoreni preduslovi za njegov efektivni rad. Naime, zakonski okvir omogućava ministru unutrašnjih poslova da daje

smernice i obavezna uputstva za rad, da propisuje način vršenja unutrašnje kontrole, da kontroliše rad načelnika Sektora itd.²¹ Nedostatak operativne nezavisnosti Sektora izdvojila je i Evropska komisija kao jedan od problema u kontekstu pristupnih pregovora sa Srbijom.²² Iako je očigledno da se operativna nezavisnost mora unaprediti, ovo nije urađeno u nedavno usvojenom Operativnom planu za sprečavanje korupcije u posebno osetljivim oblastima,²³ ali ni u predloženom, pa povučenom, Nacrtu zakona o unutrašnjim poslovima (videti antrfile ispod).

Nacrt zakona o unutrašnjim poslovima – cementiranje zarobljene policije

Način na koji je Nacrt zakona o unutrašnjim poslovima²⁴ izrađen i predstavljen javnosti ne odgovara društvenom značaju koji ima ovako kompleksan zakonski akt. Samom sadržinom pojedinih odredaba probudio je sumnju da mu je namera bila da doprinese dodatnom zarobljavanju policije. Ispod je prikazana potencijalna šteta koju bi Nacrt mogao da izazove u nekim od oblasti koje su posmatrane u ovom izveštaju:

Javnost rada: Bila bi smanjena javnost rada policije, koja je nestala iz pobrojanih principa rada, a koja bi dodatno bila umanjena i konkretnim odredbama. Na primer, MUP više ne bi bio dužan da objavljuje kvartalne izveštaje, koje je u obavezi da dostavlja Skupštini. Iako ni do sada izveštaji nisu redovno objavljivani (videti iznad), ovo bi značilo ozakonjenje loše prakse.

Upravljanje ljudskim resursima: Nacrt bi skoro legalizovao nepotizam, time što se konkurs svodi na izuzetak prilikom zapošljavanja, dok se predviđa da se bez konkursa mogu zaposliti deca ljudi koji već rade u MUP-u.

Postupanje policije: Potencijalno bi bila ugrožena zagarantovana prava građana davanjem novih ovlašćenja u vezi sa obradom biometrijskih podataka i automatskog prepoznavanja lica, što otvara vrata masovnom nadzoru i ozbiljnom zadiranju u privatnost građana, bez mehanizama za kontrolu i efikasnog nadzora nad primenom. Predložen Nacrt negativno bi uticao i na rad policije i bezbednost građana, jer propisuje da će biti kažnjivo otkrivati identitet policajca prilikom primene ovlašćenja. Ovo bi potencijalno otežalo posao novinarima i aktivistima, i smanjilo javni pritisak na policiju, koji je trenutno jedini efikasan metod njene spoljašnje kontrole u situaciji razrušenih institucija.

Politizacija rada policije: Nacrt ne bi rešio ključni problem – politički uticaj na operativni rad policije. Iako je kozmetičkim izmenama on zamaskiran, politički uticaj bio bi očuvan u nizu odredaba koje omogućavaju ministru da se meša u rad policije. Suština problema može se videti iz formulacije Nacrta (prisutna i u važećem zakonu), koja podrazumeva da se ministar stara o tome kako da obezbedi operativnu nezavisnost policije. Umesto da zakon postavi temelje tako da spreči uticaj političkih odlučilaca na operativni rad, on zapravo nadležnom ministru daje ulogu onoga od koga autonomija policije zavisi.

- 1 Nacrt zakona o unutrašnjim poslovima, Ministarstvo unutrašnjih poslova. Tekst je u među vremenu uklonjen sa sajta MUP-a, <http://mup.rs/wps/portal/sr/dokumenti/Regulativa/Nacrti+zakona>
- 2 Zakon o policiji, „Službeni glasnik RS”, br. 6/2016, 24/2018 i 87/2018, članovi 6, 224, 240 i 254.
- 3 Zakonska rešenja koja pogoduju zarobljavanju policije u domenu zapošljavanja prisutna su od izmena Zakona o policiji iz 2018. godine, kojima je ministru dato diskreciono pravo da odlučuje o zapošljavanju van redovnog konkursa. Za više detalja pogledati: Beogradski centar za bezbednosnu politiku, *Sektor bezbednosti u zarobljenoj državi*. (Beograd: Beogradski centar za bezbednosnu politiku 2020), 7.
- 4 Jelena Pejić Nikić, ur. *prEUgovor Alarm: Izveštaj o napretku Srbije u poglavljima 23 i 24*, novembar (Beograd: Beogradski centar za bezbednosnu politiku, 2020), 82.
- 5 Miloš Jovanović, Marija Pavlović i Bojan Elek, *Detektor laže i para laže: narativ o borbi protiv organizovanog kriminala u funkciji zarobljavanja države* (Beograd: Beogradski centar za bezbednosnu politiku, 2021).
- 6 Bulajic Jelena. „Šef UKP-a: Traže se Belivukove veze u vlasti”, *Nova S*, 7. februar 2021, <https://nova.rs/vesti/hronika/bogdanpusic-traze-se-belivukove-veze-u-vlasti/>
- 7 Nenad Nešić, „Ko će i da li će potpisati premeštaj Milenkovića”, *N1*, 18. oktobar 2021, <https://rs.n1info.com/vesti/ko-ce-i-da-li-ce-potpisatipremestaj-milenkovica/>
- 8 Predlog zakona o izmenama i dopunima Zakona o budžetu za 2021. godinu, Vlada Republike Srbije.
- 9 Fiskalni savet, *Ocena predloga rebalansa budžeta Republike za 2021. godinu i osnovne preporuke za buždet 2022*, oktobar 2021.
- 10 Saša Đorđević, *Policija u vreme vanrednog stanja* (Beograd: BCBP, 2020).
- 11 Saša Đorđević, *Spontani protest i postupanje policije* (Beograd: BCBP, 2020).
- 12 Nacionalni mehanizam za prevenciju torture, *Tematski izveštaj: Postupanje policije prema licima lišenim slobode tokom javnih okupljanja u Beogradu*, 28. septembar (Beograd: Zaštitnik građana, 2020).
- 13 Vladica Ilić, Sanja Radivojević i Luka Mihajlović, *Istrage slučajeva policijskog zlostavljanja na julskim građanskim protestima 2020. godine* (Beograd: Beogradski centar za ljudska prava, 2021).
- 14 Ibid.
- 15 Marija Pavlović, *Analiza funkcionisanja institucija u borbi protiv organizovanog visokotehnološkog kriminala u Srbiji* (Beograd: Beogradski centar za bezbednosnu politiku, 2020), 5, <https://bit.ly/3e4mop2>
- 16 <https://rs.n1info.com/vesti/a665462-komentarisaona-fejsbuku-policija-ga-presrela-pred-tresla-i-privela-pred-decom/>
- 17 Marija Pavlović, *Analiza funkcionisanja institucija u borbi protiv organizovanog visokotehnološkog kriminala u Srbiji*, 5.
- 18 Ibid.
- 19 Član 222 Zakona o policiji, „Službeni glasnik RS”, br. 6/2016, 24/2018 i 87/2018.
- 20 Marija Ignjatijević, „Civilna kontrola bezbednosnih snaga”, u Nacionalni Konvent o EU ur., *Knjiga preporuka Nacionalnog Koventa o Evropskoj uniji 2020* (Beograd: NKEU, 2021), 511–518.
- 21 Beogradski centar za bezbednosnu politiku, *Sektor bezbednosti u zarobljenoj državi* (Beograd: BCBP, 2020), 9.
- 22 Evropska komisija, *Izveštaj za Srbiju 2020*. (Brisel: EK, 2020), 47.
- 23 Internet stranica Ministarstva pravde <https://www.mpravde.gov.rs/vest/34347/usvojen-operativni-plan-za-spreccavanje-korupcije-u-oblastima-od-posebnog-rizika.php>
- 24 Nacrt nije više dostupan na sajtu MUP-a.

Ministarstvo odbrane: U odbrani privatnih interesa

Marija Ignjatijević

U proteklih godinu dana u sektoru odbrane nije bilo daljeg zarobljavanja kada je reč o zakonskoj regulativi, ali nisu ni uklonjeni mehanizmi i prakse zarobljavanja. Sektor odbrane i dalje odlikuju niska transparentnost rada, koju prati uvećanje budžeta, te loše upravljanje ljudskim resursima i odliv kadra, kao i neformalno upravljanje.

Krajem 2020. godine zajedno sa formiranjem nove Vlade došlo je do smene na vrhu Ministarstva odbrane. Za novog ministra postavljen je Nebojša Stefanović, koji je od 2014. godine do tada obavljao funkciju ministra unutrašnjih poslova. Dotadašnji ministar odbrane otišao je u Ministarstvo unutrašnjih poslova, a tu rotaciju pratile su i izmene na čelnim političkim pozicijama u oba ministarstva. Dosadašnju karijeru aktuelnog ministra odbrane obeležio je niz nerazjašnjenih afera, kao što su sporna fakultetska diploma i doktorat, rušenje u Savamali i afera „Krušik”. Na samom početku ovog mandata pojavili su se i navodi, kako u prorežimskim medijima, tako i izjavama zvaničnika vladajuće stranke, o povezanosti ministra sa kriminalnom grupom koju predvodi Veljko Belivuk, kao i o umešanosti u aferu prisluškivanja predsednika Republike. Međutim, navodi nisu doveli do pokretanja istrage, a Nebojša Stefanović ostao je na funkciji ministra odbrane uprkos pozivanju na političku odgovornost i podnošenju ostavke na stranačku funkciju.

Vanredne finansije za redovno zarobljavanje

Nastavljen je trend uvećanja budžeta za sektor odbrane, posebno rebalansima tokom godine, uz veoma malu transparentnost. Naime, budžet sektora odbrane inicijalno je uvećan kasnim rebalansom u 2020. godini¹ da bi dodatno porastao tokom 2021. godine kroz dva rebalansa. Samo četiri meseca nakon usvajanja budžet namenjen Ministarstvu odbrane za 2021. godinu uvećan je za 44%, i to u kategoriji koja se odnosi na mašine i opremu, odnosno na nabavke naoružanja i vojne opreme.² Takva praksa raspolaganja budžetom u sektoru odbrane postoji poslednjih nekoliko godina i govori o tome da se nabavke ne realizuju prema planovima niti potrebama sistema odbrane, već u skladu sa spoljnopolitičkim interesima i radi dobijanja unutrašnjih političkih poena. Uvećanje od 44% ubrzo nakon usvajanja inicijalno već ogromnog budžeta moglo bi se opravdati jedino troškovima nastalim usled neke nepredviđene situacije, što nije bio slučaj. Nabavke naoružanja i vojne opreme su stalno prisutne u javnom diskursu, dok sa druge strane javnost dobija veoma malo informacija o njima.

U oktobru 2021. godine na sednici Narodne skupštine po hitnom postupku je još jednom usvojen rebalans kojim je uvećan budžet Ministarstva odbrane. Ovoga puta rast budžeta bio je namenjen širenju kapaciteta za borbu protiv pandemije, odnosno izgradnji kovid bolnice i fabrike vakcina u Novom Sadu, što je sa Republičke direkcije za imovinu prebačeno na Ministarstvo odbrane (videti antrfile ispod). Fiskalni savet je u nekoliko navrata kritikovao nedovoljnu transparentnost budžeta Ministarstva odbrane, odnosno istakao je da, zbog zbirnog prikaza i nepostojanja razjašnjenja konkretne namene opredeljenih sredstava, nije moguće objektivno sagledati na koji će način planirana sredstva biti trošena.³ Fiskalni savet je upozoravao i na neopravdano trošenje sredstava iz budžetske rezerve, koja bi trebalo da služi isključivo za rashode koji se ne mogu predvideti planiranim budžetom.⁴

Netransparentna izgradnja kovid bolnica i fabrike vakcina preko Ministarstva odbrane

Privatna firma „Termomont“ je u jeku epidemije i vanrednog stanja donacijom rekonstruisala i izgradila deo novog objekta za kovid bolnicu u okviru Vojnomedicinskog centra (VMC) Karaburma u Beogradu.⁵ Tadašnji ministar odbrane Aleksandar Vulin zahvalio se firmi rečima: „Niko nije ni pomislio da traži bilo šta od svoje države, niko se ne bi ljutio ni da se nisu javili (firma „Termomont“ prim. aut).“⁶ Ipak, država im je u narednih godinu i po dana dala četiri mnogo unosnija posla. Naime, grupa ponuđača okupljenih oko firme „Termomont“ dobila je (u pregovaračkom postupku sa Ministarstvom odbrane bez objavljivanja javnog poziva) poslove izgradnje još tri kovid bolnice – u Kruševcu, Batajnici i Novom Sadu, kao i posao izgradnje fabrike vakcina, uz svu prateću infrastrukturu. Poređenja radi, donacija kojom je rekonstruisan VMC Karaburma iznosila je oko 37 miliona dinara (oko 315 hiljada evra),⁷ dok su poslovi izgradnje tri bolnice i fabrike vakcina, prema dostupnim podacima, koštali više od 10 milijardi dinara (oko 85 miliona evra). U sva četiri slučaja vođen je pregovarački postupak bez objavljivanja javnog poziva, a zahtev za ponude poslat je samo određenim firmama.

Firma „Termomont“ je i pre pandemije prihodovala od poslova sa javnim sektorom. Štaviše, u 2019. godini čak 70% prihoda ove firme došlo je putem javnih nabavki, i to bez ikakve konkurencije u najvećem broju slučajeva (28 od 31 ugovora).⁸ Sve većim i netransparentnijim ugovorima sa javnim sektorom prihodi ove firme su se vrtoglavo uvećali. Firma „Termomont“ je 2020. godine imala 7,1 milijardu dinara poslovnih prihoda, što je za 277 odsto više nego 2018. godine.⁹

Javnosti ostaje nepoznato zašto su ovi poslovi dati firmi „Termomont“ sprovođenjem najmanje transparentnog postupka koji zakon predviđa, kao i koliki su

tačno troškovi izgradnje i opremanja bolnica i fabrike vakcina. Stavljanjem svih projekata pod kapu Ministarstva odbrane otvara se prostor za netransparentnost pod izgovorom zaštite bezbednosnih i odbrambenih interesa države. Naime, Zakon o javnim nabavkama predviđa izuzetke od primene zakona u oblasti odbrane i bezbednosti, koji se u ovom slučaju mogu zloupotrebiti kako bi se smanjila transparentnost i zaobišao postupak javne nabavke.¹⁰

Kada je reč o opremanju bolnica u Batajnici i Kruševcu, kao osnov za izbegavanje primene Zakona o javnim nabavkama navedena je upravo bezbednost iako se u samom obrazloženju ne mogu naći razlozi za to.¹¹ Za opremanje sve tri bolnice je takođe angažovana ista grupa ponuđača, okupljena oko jedne firme.¹² Izgradnja kovid bolnice u Novom Sadu i fabrike vakcina prebačene su oktobarskim rebalansom u budžet Ministarstva odbrane za 2021. godinu, a sve projekte vodi Vojnograđevinska ustanova Beograd. Za razliku od bolnica u Batajnici i Kruševcu, bolnica u Novom Sadu i fabrika vakcina nisu na vojnom zemljištu, te stoga dodatno čudi što realizacijom ovih projekata koordinira Ministarstvo odbrane.

Kada je reč o troškovima, javnost je ostala uskraćena za informacije o tačnim iznosima poslova izgradnje bolnica u Batajnici i Kruševcu. O tome su se oglašavali razni akteri sa različitim podacima, uključujući u to i predsednika Republike. Cena izgradnje i opremanja kovid bolnice u Novom Sadu menjala se tokom godine u odnosu na sredstva određena budžetom i ugovorom. Pored rebalansa budžeta i rešenja Vlade, kojima su sredstva drugih državnih organa u više navrata prebacivana Ministarstvu odbrane, i dalje postoji značajna razlika između ugovorene i plaćene cifre.¹³ To ukazuje na netransparentnost prilikom menjanja ugovora ili na dodeljivanje dodatnih poslova mimo ugovora ili postupka javne nabavke.

Ipak, saradnja Ministarstva odbrane i firme „Termomont“ seže u nešto dalju prošlost. Naime, još 2009. godine ova firma je dobila posao izgradnje spornog parkinga Vojnomedicinske ustanove u Beogradu.¹⁴

Pohvalno je da je konačno objavljen Srednjoročni plan odbrane do 2023. godine.¹⁵ Sa druge strane, dugoročni plan odbrane (koji nije bio dostupan javnosti) istekao je krajem 2020. godine, a nov još uvek nije usvojen. Informacije o nabavkama koje su izuzete od primene Zakona o javnim nabavkama nisu poznate, kao ni detaljni izveštaji o trošenju sredstava. Građani i dalje do informacija dolaze tako što ih čuju u medijima ili onda kada predsednik Republike i drugi predstavnici vlasti odluče da javnosti obznane podatke o nabavkama ili očekivanim isporukama u politički pogodnim momentima.

Nastavlja se odliv kadrova

Odlivanje kadrova, na šta je ukazalo istraživanje BCBP-a početkom 2020. godine, nastavljeno je i u proteklom periodu.¹⁶ Vojni sindikat je iznova skretao pažnju na taj problem,¹⁷ ali i zvaničnici iz sistema odbrane. Naime, početkom 2021. godine ponovo je pokrenuta debata o obaveznom vojnom roku, a prvi put se kao jedan od razloga za ponovno uvođenje ove obaveze spominje nedostatak ljudi.¹⁸ Problem odlivanja kadrova je, između ostalog, povezan sa lošim upravljanjem ljudskim resursima, koje ostavlja prostor za različite zloupotrebe, što doprinosi nezadovoljstvu zaposlenih u sistemu odbrane.

Kad je reč o sprovođenju Zakona o zaštiti uzbunjivača, Ministarstvo pravde je objavilo izveštaj koji se odnosi na period 2015–2020, za razliku od prethodne prakse objavljivanja godišnjih izveštaja.¹⁹ Broj zabeleženih slučajeva je i dalje veoma mali i u padu u odnosu na ranije godine. Međutim, Ministarstvo odbrane i Ministarstvo unutrašnjih poslova zabeležili su najveći broj slučajeva unutrašnjeg uzbunjivanja. Štaviše, svi slučajevi iz poslednje godine vezani su samo za ova dva ministarstva. Javnosti najpoznatiji slučaj uzbunjivača Aleksandra Obradovića iz fabrike namenske industrije „Krušik” nije dobio epilog. Umesto da dobije status uzbunjivača i adekvatnu zaštitu, protiv Obradovića je pokrenut postupak za odavanje poslovne tajne, a nakon pritvora i kućnog pritvora, on se brani sa slobode.²⁰ Evropska komisija u svojim izveštajima o napretku već drugu godinu zaredom naglašava da je neophodno rešiti slučaj „Krušik”, ojačati zaštitu uzbunjivača i istražiti njihove navode, posebno u slučajevima postojanja korupcije na visokom nivou.²¹ Odbor za spoljne poslove Evropskog parlamenta je početkom 2021. godine usvojio amandmane na izveštaj izvestioca za Srbiju, kojima je između ostalog traženo da se razreši slučaj „Krušik”.²²

Partijski kadar urušava namensku industriju

Slučaj „Krušik”²³, najvidljiviji i najočitiiji primer zarobljavanja države, kojim se mogu ilustrovati svi elementi i mehanizmi ovog procesa, nije ni blizu epiloga niti sankcionisanja odgovornih. Podsećanja radi, u septembru 2019. godine uzbunjivač iz fabrike „Krušik” u Valjevu Aleksandar Obradović pritvoren je zato što je istraživačkim novinarima dostavio dokumenta kojima je obelodanjena velika afera u ovom preduzeću namenske industrije. Otkriveno je da je privatna firma GIM, povezana sa ocem tadašnjeg ministra unutrašnjih poslova (sada ministra odbrane), na štetu fabrike „Krušik”, ali i na štetu državnog izvoznika naoružanja „Jugoimport SDPR”, ostvarila značajnu dobit prilikom posredovanja u izvozu oružja. Do danas je smenjen direktor preduzeća, ali je izostala politička i krivična odgovornost.²⁴ Nema nagoveštaja da će biti pokrenut postupak zbog sukoba interesa ili trgovine uticajem.

Na primeru fabrike „Krušik“ jasno se vidi na koji način klijentelističke mreže, koje su nastale u procesu zarobljavanja institucija, štete državnim firmama, zaposlenima u njima i, na kraju, građanima. Period kada je fabrika „Krušik“ započela poslovanje sa GIM-om i drugim privatnim firmama poklapa se sa gubicima ovog preduzeća. Tokom 2020. godine firma je imala skoro 5 miliona evra minusa, što nije bio slučaj ranijih godina, dok su prihodi od prodaje proizvoda i usluga bili prepolovljeni.²⁵ Radnici fabrike „Krušik“ počeli su sve češće da iskazuju svoje nezadovoljstvo uslovima rada. Najskoriji je protest radnika zbog neuplaćivanja zdravstvenog osiguranja u jeku pandemije korona virusa. Kako je izneo sindikat fabrike „Krušik“, radnicima mesecima nisu bile overene zdravstvene knjižice, a nije im bilo redovno uplaćivano ni penziono osiguranje.²⁶ Iako nije u njegovoj nadležnosti, predsednik Republike je nekoliko dana kasnije na konferenciji za štampu obećao radnicima fabrike „Krušik“ da će im ovaj problem biti rešen. Radi ostvarivanja profita i privatnih interesa ljudi bliskih vladajućoj partiji, „Krušik“ je od profitabilnog preduzeća postao preduzeće zaglavljeno u gubicima, što, pre svega, osećaju zaposleni, a što će imati dugoročne posledice po poreske obveznike.²⁷ To je jasna posledica zarobljavanja javnih resursa.

Slučaj „Krušik“ nije usamljen. U namenskoj industriji postoji čitav niz politički postavljenih rukovodilaca, kao i poslovanja sa privatnim firmama na čijem čelu su ljudi bliski vladajućoj stranci. Neki od ovih slučajeva su obelodanjeni ili dodatno rasvetljeni u poslednjih godinu dana.

Preduzeće „Prva petoletka“ iz Trstenika je takođe poslovalo sa privatnim trgovcima u poslednjih nekoliko godina, a dobit preduzeća je počela da opada od 2018. godine.²⁸ Ovim preduzećem namenske industrije je do 2020. godine rukovodila Anđelka Atanasković, članica Srpske napredne stranke od njenog osnivanja i odbornica u lokalnoj skupštini, a sadašnja ministarka privrede.²⁹ U izveštajima o poslovanju ove fabrike za 2018. i 2019. godinu može se naći podatak o poslovanju sa privatnim firmama ozloglašnog trgovca oružjem Slobodana Tešića – „Vektura trans“ i „Partizan tek“.³⁰ Slobodan Tešić se godinama nalazio na crnim listama različitih međunarodnih organizacija, ali od 2013. godine, dolaskom SNS na vlast, polako počinje da se probija na listi domaćih trgovaca naoružanjem, rukovodeći pomenutim i drugim privatnim firmama.³¹ Najskorije je država Tunis raspisala poternicu za ovim trgovcem oružjem zbog sumnji da je učestvovao u pranju novca.³² Slobodan Tešić je sa vladajućom strankom povezan na nekoliko načina – finansijer je stranke; njegova ćerka se još na izborima 2012. godine našla na listi stranke, a trenutno je zaposlena u Ministarstvu unutrašnjih poslova; donator je fondacije Dragice Nikolić, supruge bivšeg predsednika države. Takođe, zakupac je državne nekretnine u Beogradu, gde je i registrovana njegova firma za trgovinu naoružanjem, a 2014. godine je dobio diplomatski pasoš.³³

Postoji još nekoliko primera koji svedoče o tome da se čitava mreža ljudi bliskih Srpskoj naprednoj stranci nalazi na čelu fabrika namenske industrije i privatnih firmi za trgovinu oružjem, čime je ova industrija zarobljena. Trenutni direktor fabrike „Zastava oružje” iz Kragujevca, a prethodno direktor fabrike „Krušik”, Mladen Petković značajno je uvećao svoju imovinu, obavljajući te funkcije na koje je došao kao kadar Srpske napredne stranke u beogradskoj opštini Zemun.³⁴ U trgovinu naoružanjem uključeni su i Nemanja Marijan i njegova firma „Vip global logistika”, član Glavnog odbora SNS, kao i firma „Beatronik suplaj”, čiji je vlasnik bio penzionisani pukovnik Goran Stojanović, a sada je njegov sin, bivši kadar firme „Jugoimport SDPR”. Obe firme imaju dugove prema fabrici „Zastava oružje”, koju vodi spomenuti Mladen Petković.³⁵

Nesreće u namenskoj industriji

Političko kadriranje u namenskoj industriji i otvaranje različitih privatnih firmi, čiji su vlasnici ljudi bliski vladajućoj stranci, ima posledice po namensku industriju, ali i po same zaposlene u njoj. Stvaranjem klijentelističke mreže, u kojoj je važan samo profit pojedinaca, produbljuju se sistemski problemi, koji utiču na uslove rada i koji, u visokorizičnoj industriji kakva je namenska, mogu imati fatalne posledice. Nesreće u fabrikama namenske industrije u Srbiji dešavaju se često. Najskoriji primer su eksplozije u fabrici „Sloboda” u Čačku, koje su u junu 2021. godine uzdrmale okolno stanovništvo i javnost u Srbiji.³⁶ U ovom slučaju najviše zabrinjava činjenica da su dve nadležne inspekcije upozorile na postojanje brojnih nepravilnosti u vezi sa zaštitom od požara, zaštitom na radu i skladištenjem eksplozivnih materija. Naime, prema godišnjem izveštaju o poslovanju fabrike „Sloboda”, protivpožarna inspekcija MUP-a naložila je još 2018. godine čak 152 mere za uklanjanje nepravilnosti, od kojih je samo polovina uklonjena.³⁷ Takođe, prema informacijama koje je uzbunjivač dostavio novinarima portala „Pištaljka”, Inspektorat odbrane je još 2017. godine izvršio inspekciju i uočio niz nepravilnosti. Nema podataka o tome da su MUP i MO izvršili ponovne inspekcije kako bi utvrdili da li su naložene mere izvršene, a MO nije dostavilo ni podatke o ovom slučaju pod izgovorom tajnosti i tvrdnjom da nisu nadležni u ovom slučaju.³⁸ Uprkos tome, javnost do danas nije upoznata sa rezultatima istrage o uzrocima ove nesreće.

Još jedan nesrećan slučaj, koji nije dobio epilog ni četiri godine kasnije, jeste nesreća u fabrici namenske industrije u Lučanima kada su u eksploziji poginula dva radnika. Pokrenut je postupak protiv direktora ovog preduzeća, rukovodioca pogona „Raketna goriva” i rukovodioca sektora „Bezbednost i zaštita na radu”. Međutim, rezultat se ne nazire.³⁹ Čitav proces je do sada obeležilo odlaganje ročišta, kao i zastrašivanje i ucenjivanje druge strane i svedoka, što govori o tome da je postupak pokrenut da bi se formalno zadovoljila uzdrmana javnost i porodice stradalih radnika. Najskorije ročište je odloženo na zahtev okrivljenog direktora preduzeća, sa obrazloženjem da je njegovo prisustvo na međunarodnom sajmu naoružanja, koji je u tome vreme orga-

nizovan u Beogradu, neophodno.⁴⁰ Sud je prihvatio ovaj zahtev, te je direktor preduzeća nastavio da nesmetano obavlja svoj posao na sajmu, na kom je prisustvovao veliki broj državnih i vojnih zvaničnika. Na zarobljenost ove fabrike nedvosmisleno ukazuje i činjenica da se njen direktor na čelu nalazi već skoro 40 godina uprkos brojnim nesrećama i incidentima.

Iako zvaničnici često relativizuju nesreće u namenskoj industriji time što navode da je takva priroda posla i da na to utiče „ljudski faktor“, iza nesreća uvek stoje nerešeni sistemski problemi. Čak i kada je direktan uzrok nesreće ljudska greška, sistem je odgovoran jer je dužan da obezbedi adekvatne uslove rada, obuku, zaštitnu opremu i mere zaštite na radu, kao i adekvatan nadzor svih procesa. Proces zarobljavanja ove industrije doprineo je tome da profit i efikasnost postaju važniji od rešavanja sistemskih problema i bezbednosti na radu.

Spoljnopolitička šteta

Zarobljavanje namenske industrije ostavlja posledice i na spoljnopolitičke interese. Neretko se dešavalo da oružje prodato na taj način (ali i preko državnih firmi) završi u konfliktnim područjima u rukama ekstremista i aktera koji na razne načine krše ljudska prava ili u sukobima koji nisu u skladu sa spoljnopolitičkim odnosima koje Srbija neguje. Najskorije, privatna firma „Vektura trans“ ozloglašeno trgovca oružjem Slobodana Tešića izvozila je oružje iz fabrika „Krušik“, „Prva petoletka“ i „Zastava“ u Jermeniju, i to u toku sukoba sa Azerbejdžanom u julu 2020. godine.⁴¹ Takođe, na leto 2020. godine pojavila se fotografija mine iz fabrike namenske „Krušik“, koja je ukazala na to da naoružanje iz Srbije i dalje završava u Libiji, uprkos embargu Ujedinjenih nacija.⁴² Naime, Srbija ne šalje oružje direktno u Libiju, ali izvozi u zemlje koje dalje preusmeravaju oružje mimo međunarodnih propisa i sankcija. Na primer, Ujedinjeni Arapski Emirati su poslednjih nekoliko godina na vrhu liste izvoznih destinacija iz Srbije⁴³ iako su Ujedinjene nacije ukazale na to da ova zemlja veoma često krši embargo na izvoz oružja u Libiju.⁴⁴

Izvoz naoružanja se svakako odvija uz poštovanje strogih procedura i odobrava ga pet državnih institucija⁴⁵, te se krivica ne može prebaciti isključivo na privatne izvoznike ili nepouzdate spoljnopolitičke partnere. U poslednjem Izveštaju o izvozu naoružanja i vojne opreme za 2019. godinu može se videti da je Srbija nastavila da izvozi naoružanje na destinacije koje su se još pre nekoliko godina pokazale kao problematične i preko kojih je oružje završavalo u pogrešnim rukama, poput Saudijske Arabije ili Ujedinjenih Arapskih Emirata. Takođe, na spisku registrovanih izvoznika uredno stoje privatne firme, čije se posredništvo u trgovini naoružanjem pokazalo kao problematično.⁴⁶

- 1 „Srbija najviše ulaže u odbranu na Zapadnom Balkanu”, *Balkanska bezbednosna mreža*, 7. decembar 2020, <https://www.balkansec.net/post/rumunija-ma%C4%91arska-i-srbija-u-2020-na-ivi%C5%A1e-izdvajali-za-odbranu-cg-i-s-makedonija-najmanje>
- 2 „Posle rebalansa budžeta – 600 miliona evra za vojne nabavke”, *N1*, 21. april 2021, <https://rs.n1info.com/biznis/posle-rebalansa-budzeta-600-miliona-evra-za-vojne-nabavke/>
- 3 Fiskalni savet, *Ocena Predloga rebalansa budžeta Republike za 2021. i osnovne preporuke za budžet 2022. godine*, oktobar 2021, http://www.fiskalnisavet.rs/doc/ocene-i-misljenja/2021/FS-Ocena_Predloga_rebalansa_budzeta_Republike_za_2021_preporuke_za_budzet_2022.pdf
- 4 Ibid.
- 5 „Za 14 dana završena nova vojna bolnica na Karaburmi”, *N1*, 18. april 2020, <https://rs.n1info.com/vesti/a590594-završena-nova-vojna-bolnica-na-karaburmi/>
- 6 Ministarstvo odbrane. „Ministar Vulin: Donacija nove bolnice koju grade privatni preduzetnici primer je svim građanima”, 6. april 2020, <https://www.mod.gov.rs/lat/15852/ministar-vulin-donacija-nove-bolnice-koju-grade-privatni-preduzetnici-primer-je-svim-gradjanima-15852>
- 7 Ministarstvo odbrane. „Tri dana pre roka završena nova bolnica na Karaburmi”, 18. april 2020, <https://www.mod.gov.rs/lat/15908/tri-dana-pre-roka-završena-nova-bolnica-na-karaburmi-15908>
- 8 Dragan Dobrašinović, „Da li vlast krije samo cenu kvadrata ili još nešto?”, *NIN*, 17. decembar 2020, <http://www.nin.co.rs/pages/article.php?id=102355688&#txt102355688>
- 9 Milan Ćulibrk, „Uspeh na krilima države”, *NIN*, 16. septembar 2021, <http://www.nin.co.rs/pages/article.php?id=102359135&#txt102359135>
- 10 „Zakon o javnim nabavkama”, *Službeni glasnik Republike Srbije*, br. 91/2019, član 20.
- 11 Transparentnost Srbija, „Cena kovid – bolnica i neodgovorena pitanja”, 21. decembar 2020, <https://www.transparentnost.org.rs/index.php/sr/aktivnosti-2/pod-lupom/11830-cena-kovid-bolnica-i-neodgovorena-pitanja>
- 12 Katarina Baletić, „Za sve tri kovid bolnice samo jedan glavni dobavljač opreme”, *Nova ekonomija*, 30. jul 2021, <https://novaekonomija.rs/vesti-iz-zemlje/za-sve-tri-kovid-bolnice-samo-jedan-glavni-dobavlja%C4%8D-opreme>
- 13 Katarina Baletić, „Novosadska kovid bolnica: Cena izgradnje stalno rasla, posao dobijali odabrani”, *Nova ekonomija*, 3. septembar 2021, <https://novaekonomija.rs/vesti-iz-zemlje/novosadska-kovid-bolnica-cena-izgradnje-stalno-rasla-posao-dobijali-odabrani>
- 14 Predrag Petrović (ur.), *Korupcija u sektoru bezbednosti* (BCBP: Beograd, 2013), 58.
- 15 Ministarstvo odbrane. *Srednjeročni plan odbrane 2021–2023*, 5. mart 2021, https://www.mod.gov.rs/multimedia/file/staticki_sadržaj/dokumenta/strategije/2021/Prilog-Srednjorocni%20plan%20MO%202021-2023.pdf
- 16 Katarina Đokić i Marija Ignjatijević, *Zašto ljudi napuštaju sistem odbrane*, (Beograd: BCBP, 2020).
- 17 „Zašto Vojsku Srbije napuštaju hiljade profesionalaca”, *Danas*, 25. jul 2021, <https://www.danas.rs/podcast/danas-podcast-zasto-vojsku-srbije-napustaju-hiljade-profesionalaca/>
- 18 „Ministar Stefanović: Obavezni vojni rok je realna potreba vojske”, *Danas*, 16. septembar 2021, <https://www.danas.rs/vesti/drustvo/ministar-stefanovic-obavezni-vojni-rok-je-realna-potreba-vojske/>
- 19 Ministarstvo pravde, *Izveštaj o primeni Zakona o zaštiti uzbunjivača 2015–2020*, jun 2021, [https://www.mpravde.gov.rs/files/Izve%C5%A1taj%20o%20primeni%20Zakona%20o%20za%C5%A1titi%20uzbunjiva%C4%8Da%20\(2015-2020\).pdf](https://www.mpravde.gov.rs/files/Izve%C5%A1taj%20o%20primeni%20Zakona%20o%20za%C5%A1titi%20uzbunjiva%C4%8Da%20(2015-2020).pdf)

- 20 Iva Martinović, „Afera Krušik: Godinu i po dana bez epiloga”, *Radio Slobodna Evropa*, 18. mart 2021, <https://www.slobodnaevropa.org/a/afera-kru%C5%A1ik-godinu-i-po-dana-bez-epiloga/31157691.html>
- 21 Evropska komisija, *Izveštaj za Srbiju 2021*. (EK: Brisel, 2021), 28.
- 22 „I u ovom Izveštaju EK se pominje slučaj Krušik”, *N1*, 19. oktobar 2021, <https://rs.n1info.com/vesti/i-u-ovom-izvestaju-ek-se-pominje-slucaj-krusik/>
- 23 Predrag Petrović i Jelena Pejić Nikić, ur. *Zarobljavanje sektora bezbednosti u Srbiji – Početna studija*.
- 24 „Nadzorni odbor smenio generalnog direktora Krušika”, *Danas*, 21. jun 2021, <https://www.danas.rs/vesti/drustvo/nadzorni-odbor-smenio-generalnog-direktora-krusika/>
- 25 Milan Ćulibrk i Vuk Cvijić, „Ko je minirao Krušik za pet miliona evra”, *NIN*, 18. mart 2021, <http://www.nin.co.rs/pages/article.php?id=102356699>
- 26 Milena Kuzminović, „Sindikati 'Krušika': Od aprila radnici nemaju overene zdravstvene knjižice”, *N1*, 8. oktobar 2021, <https://rs.n1info.com/biznis/sindikati-krusika-od-aprila-radnici-nemaju-overene-zdravstvene-knjizice/>
- 27 Milan Ćulibrk i Vuk Cvijić, „Ko je minirao Krušik za pet miliona evra”.
- 28 Petrica Đaković, „Građanima nepoznata, trgovcima oružjem poznata”, *NIN*, 29. oktobar 2020, <http://www.nin.co.rs/pages/article.php?id=102355092>
- 29 Istinomer. „Anđelka Atanasković”, <https://www.istinomer.rs/akter/andjelka-atanaskovic/>
- 30 „Izveštaj o poslovanju PPT- namenska AD za 2019. godinu”; „Izveštaj o poslovanju PPT- namenska AD za 2018. godinu”, Dostupno na Internet stranici Agencije za privredne registre: <https://pretraga3.apr.gov.rs/pretragaObveznikaFI/Home/Index/ValidPublicCasesSearch>
- 31 „Srbija i prodaja oružja: Slobodan Tešić u 500 i 700 reči”, *BBC na srpskom*, 13. decembar 2019, <https://www.bbc.com/serbian/lat/srbija-50728385>
- 32 Bojana Jovanović i Stevan Dojčinović, „Interpol raspisao poternicu za Slobodanom Tešićem”, *KRIK*, 8. oktobar 2021, <https://www.krik.rs/interpol-raspisao-poternicu-za-slobodanom-tesicem/>
- 33 Pavle Petrović, „Savet otkriva ko stanuje u državnim vilama”, *KRIK*, 6. novembar 2015, <https://www.krik.rs/savet-otkriva-ko-stanjuje-u-drzavnim-vilama/>
- 34 Vuk Cvijić, *Uzbunjivači u Srbiji* (Beograd: BCBP, 2021), 5.
- 35 Vuk Cvijić, „Braća i sestre po oružju”, *NIN*, 5. novembar 2020, <http://www.nin.co.rs/pages/article.php?id=102355190&fbclid=IwAR1a2OymSLSbCVJ-DDt5AURkoMfd889T-BuiGGMZnqGUCxvnQnluTJsCMr8Q>
- 36 Dušan Komarčević, „Tri meseca od eksplozija u fabrici oružja u Čačku nepoznati rezultati pokrenutih istraga”, *Radio Slobodna Evropa*, 21. septembar 2021, <https://www.slobodnaevropa.org/a/srbija-cacak-fabrika-sloboda-eksplozija-akcident/31440617.html>
- 37 Kompanija „Sloboda” AD, *Izveštaj o poslovanju 2018. godine*, 37. Dostupno na internet stranici Agencije za privredne registre: <https://pretraga3.apr.gov.rs/pretragaObveznikaFI/Home/Index/ValidPublicCasesSearch>
- 38 Snežana Đurić, „Ministarstvo odbrane i pre nesreće znalo da 'Sloboda' nepropisno skladišti eksploziv”, *Pištaljka*, 16. oktobar 2021, <https://pistaljka.rs/home/read/984>
- 39 N. Kovačević, „Novi pritisci na porodicu poginulog radnika i svedoka nesreće”, *Danas*, 14. maj 2021, <https://www.danas.rs/vesti/drustvo/vladavina-prava/novi-pritisci-na-porodicu-poginulog-radnika-i-svedoka-nesrece/>
- 40 Nenad Kovačević, „Direktoru sajam naoružanja važniji od suđenja za pogibiju radnika”, *Danas*, 11. oktobar 2021, <https://www.danas.rs/vesti/drustvo/direktoru-sajam-naoruzanja-vaznji-od-sudjenja-za-pogibiju-radnika/>

- 41 Vuk Cvijić, „Tešićevi poslovi važniji od državnih interesa”, *NIN*, 30. jul 2020, <http://www.nin.co.rs/pages/article.php?id=102353985&fbclid=IwAR1TZiyVNg3vjQnhZNxssuEAhP-l6o5C-tbwFeZai5SM6QZfQca2dyxKkuWg>
- 42 Marija Ristić i Ivan Angelovski, „Srpska mina pronađena tokom oslobađanja Tripolija”, *BIRN*, 10. jun 2020, <https://balkaninsight.com/2020/06/10/srpska-mina-pronadena-tokom-oslobadanja-tripolija/?lang=sr>
- 43 Ministarstvo trgovine, turizma i telekomunikacija. „Izvozna kontrola RDN I NVO”, <https://mtt.gov.rs/tekst/32867/izvozna-kontrola-nvo-i-rdn.phpa-kontrolisanom-robom-nvo-i-rdn/>
- 44 United Nations Security Council, Final report of the Panel of Experts on Libya established pursuant to Security Council resolution 1973 (2011), S/2019/914, <https://undocs.org/S/2019/914>
- 45 „Zakon o izvozu i uvozu naoružanja i vojne opreme”, *Službeni glasnik Republike Srbije*, br. 107/2014, čl 16.
- 46 Ministarstvo trgovine, turizma i telekomunikacija. *Godišnji izveštaj o realizaciji poslova uvoza, izvoza, pružanja brokerskih usluga i tehničke pomoći u oblasti naoružanja i vojne opreme za 2019. godinu*, <https://mtt.gov.rs/extfile/sr/34081/GIZV%20NVO%2020191.pdf>

Narodna skupština naspram izvršne vlasti: Hvalospevi umesto kontrole

Marija Ignjatijević

Proces zarobljavanja Narodne skupštine kulminirao je nakon parlamentarnih izbora 21. juna 2020. godine kada su skupštinske klupe ostale bez ijednog opozicionog poslanika. Pripadnost opoziciji ili vladajućoj stranci ne bi trebalo da ima veze sa zarobljavanjem institucije kao što je Narodna skupština, jer poslanički mandat podrazumeva kontrolu i pozivanje na odgovornost izvršne vlasti bez obzira na partijsku pripadnost. Međutim, vladajuća koalicija je Narodnu skupštinu zarobila u prethodnim sazivima i svela njenu ulogu na puko stavljanje pečata na već donesene odluke izvršne vlasti, što je dostiglo vrhunac u aktuelnom sazivu bez opozicije. U proteklih godinu dana poslanici više nisu morali da se služe zloupotrebama legalnih mehanizama i opstrukcijama kako bi „progurali” određena zakonska rešenja kojim se dalje zarobljava država, skratili vreme za raspravu ili onemogućili neistomišljenike da izraze svoj stav. Opstao je i u prethodnih godinu dana dodatno je intenziviran trend napada na novinare, civilno društvo i sve ostale kritičare vlasti sa skupštinske govornice.

Skupština u pandemiji

Početak pandemije COVID-19 stavio je u prvi plan i zarobljenost Narodne skupštine. Naime, vanredno stanje je u Srbiji uvedeno bez odluke i saglasnosti narodnih poslanika.¹ Ustav Republike Srbije nalaže da je Skupštinu tokom ove procedure moguće zaobići ukoliko situacija onemogućava poslanike da se sastanu. U tom slučaju odluku donose predsednik Skupštine, predsednik Republike i predsednik Vlade, što se u Srbiji i dogodilo. Praksa u drugim zemljama pokazala je da je sednice bilo moguće organizovati uz poštovanje epidemioloških mera ili posredstvom različitih internet platformi.² Štaviše, sama Narodna skupština Srbije okupila se nekoliko nedelja kasnije, pre ukidanja vanrednog stanja, i na jednoj sednici retroaktivno potvrdila sve odluke koje je Vlada usvojila, čak njih 44.³ Predsednica Vlade je tim povodom izjavila da bi skupštinska sednica u trenutku uvođenja vanrednog stanja bila opasna i uzaludna, s obzirom na to da je vladajuća koalicija svakako imala većinu u Skupštini u tom trenutku.⁴ Time je javno i jasno potvrdila da se ova institucija ponaša kao produžena ruka vladajuće partije, a ne kao institucija koja bi trebalo da predstavlja i štiti interese građana.

| Efikasnije bez opozicije

Skupštinski saziv bez poslanika opozicije, izabran u junu 2020. godine, samo je ogolio zarobljenost ove institucije. Na prvi pogled, Narodna skupština je postala znatno efikasnija u poslednjih godinu dana – sednice se zakazuju na vreme, broj zakona koji se donose po hitnoj proceduri je neznatan, poslanička pitanja se redovno organizuju, a broj amandmana je smanjen.⁵ Međutim, efikasnost je isključivo rezultat toga što u klupama nema opozicije. U prethodnim sazivima ovi mehanizmi korišćeni su za opstruiranje rada opozicionih poslanika i zloupotrebljavani za simulaciju nadzora nad sektorom bezbednosti i uopšte izvršne vlasti.⁶ Zloupotreba formalno legalnih mehanizama postepeno je dovela do zarobljavanja Narodne skupštine i doprinela zarobljavanju sektora bezbednosti menjanjem „pravila igre” i smanjivanjem stepena nadzora nad radom bezbednosnih institucija. Zarobljavanje Narodne skupštine doživelo je vrhunac za vreme aktuelnog saziva u kom poslanici, umesto da predstavljaju interese građana i građanki koji su ih izabrali, zagovaraju isključivo partijske interese i promovišu funkcionere vladajuće koalicije.

Kada je reč o mehanizmima koji se koriste za nadzor sektora bezbednosti, indikativne su sednice posvećene poslaničkim pitanjima, kojima su čelnici bezbednosnih institucija retko prisustvovali. Iako su javnost uzdrmale afere koje su u nadležnosti ministra unutrašnjih poslova, on se tokom tih meseci nije pojavljivao na sednicama na kojima bi poslanici trebalo da mu postave pitanja. Slično je i sa ministrom odbrane (bivšim ministrom unutrašnjih poslova), koji nije prisustvovao ovim sednicama otkako je javnost upoznata sa slučajem organizovane kriminalne grupe predvođene Veljkom Belivukom.⁷

Sednice Odbora za odbranu i unutrašnje poslove u novom sazivu, koje su prosečno trajale 15 minuta,⁸ bile su mahom posvećene potvrđivanju međunarodnih sporazuma i zakonskih izmena, uprkos različitim aferama⁹ koje su isplivale u javnost i kontroverznom postupanju policije tokom vanrednog stanja i julske protesta. Sednice posvećene raspravama o Informacijama o radu MUP-a uglavnom su se svodile na hvalospeve ministru za uspehe u radu, ali i predsedniku Republike, Vladi i vladajućoj stranci. Tokom ovog saziva sednice na kojima se raspravlja o kvartalnim izveštajima o radu Ministarstva odbrane bile su zatvorene za javnost, što ranije nije bio slučaj.¹⁰ Kada je reč o Odboru za kontrolu službi, sednice su mahom bile zatvorene za javnost, a zvanična saopštenja na sajtu obilovala su uopštenim frazama o tome da vojne i civilna služba svoj posao obavljaju uspešno i u skladu sa zakonom. Nije organizovana nijedna nadzorna poseta za razliku od prethodnih saziva, ali je nastavljena praksa dodeljivanja plaketa predstavnicima službi. U ovom sazivu službe su uzvratile i dodelile plaketu predsedniku Odbora, poslaniku vladajuće stranke Igoru Bečiću.¹¹

Intenzivirani napadi na neistomišljenike

Novi skupštinski saziv obeležio je pojačan trend napada na sve neistomišljenike vladajuće stranke sa skupštinske govornice. Poslanici su koristili sednice da napadaju i diskredituju opozicione političare,¹² medije,¹³ civilno društvo¹⁴ i druge javne ličnosti¹⁵ koje kritički preispituju rad izvršne vlasti. Najviše zabrinjavaju napadi na istraživački portal KRIK i njihove novinare, koji godinama istražuju i pišu o organizovanom kriminalu i povezanosti predstavnika državnih struktura sa ljudima iz kriminalnog miljea. Naime, početkom februara 2021. godine, kada je uhapšena organizovana kriminalna grupa pod vođstvom Veljka Belivuka, otpočela je medijska kampanja protiv KRIK-a, u kojoj su istraživački novinari optuženi za saradnju sa ovom kriminalnom grupom.¹⁶ Istraživački portal KRIK je već nekoliko godina pisao o grupi Veljka Belivuka¹⁷ i u nekoliko navrata ukazivao na povezanost njenih pripadnika sa predstavnicima državnih institucija.¹⁸ Kampanja je nastavljena i na sednicama Narodne skupštine, gde su narodni poslanici KRIK nazivali kriminalnim udruženjem, povezanim sa grupom Veljka Belivuka.¹⁹ Umesto da nadziru rad sektora bezbednosti u borbi protiv organizovanog kriminala, koristeći nalaze nezavisnih novinara, poslanici su se upustili u targetiranje novinara i plasiranje neosnovanih optužbi, kojima se diskredituje njihov rad i direktno ugrožava bezbednost.

Izvori i beleške

1 Katarina Đokić, Saša Đorđević, Marija Ignjatijević, Jelena Pejić Nikić i Isidora Stakić, *Sektor bezbednosti u vanrednom stanju – Testiranje demokratije*, maj (Beograd: BCBP, 2020).

2 Christine Neuhold, „European Parliaments in Times of Coronavirus”, *E- International Relations*, 18. april 2020, <https://www.e-ir.info/pdf/82920>

3 Sofija Mandić, „Iznenadna Skupština”, *Peščanik*, 27. april 2020, <https://pescanik.net/iznenadna-skupstina/>

4 „Skupština Srbije izglasala ukidanje vanrednog stanja”, *Radio Slobodna Evropa*, 6. maj 2020, <https://www.slobodnaevropa.org/a/30595639.html>

5 Otvoreni parlament. *Analiza narativa o društveno-političkim akterima u Narodnoj skupštini* (Beograd, CRTA: 2021) <https://otvoreniparlament.rs/istrazivanje/57>

6 Predrag Petrović i Jelena Pejić Nikić, ur., *Zarobljavanje sektora bezbednosti u Srbiji: Početna studija*, 75-80.

7 Jelena Radivojević i Bojana Pavlović, „Uhapšen Belivuk i članovi njegove kriminalne grupe”, *KRIK*, 4. februar 2020, <https://www.krik.rs/uhapsen-belivuk-i-clanovi-njegove-kriminalne-grupe/>

8 Narodna skupština Republike Srbije, *Odbor za odbranu i unutrašnje poslove*, <http://www.parlament.gov.rs/aktivnosti/narodna-skupstina/radna-tela/odbori-pododbori-radne-grupe.2402.html>

9 Beogradski centar za bezbednosnu politiku, „Slučaj ‘Jovanjica’ ukazao na kriminalizaciju države”, *Dnevnik zarobljene države*, 15. novembar 2019, <https://zarobljavanje.bezbednost.org/afera-jovanjica-kao-lakmus-test-kriminalizacije-drzave/>

Beogradski centar za bezbednosnu politiku, „Afera ‘Krušik’ razotkrila preusmeravanje profita iz javnog u privatno preduzeće”, *Dnevnik zarobljene države*, 26. februar 2021, <https://zarobljavanje.bezbednost.org/afera-krusik-razotkrila-preusmeravanje-profita-iz-javnog-u-privatno-preduzece/>

Beogradski centar za bezbednosnu politiku, „Na proteste vlast odgovorila prekomernim nasiljem”, *Dnevnik zarobljene države*, 8. jul 2020, <https://zarobljavanje.bezbednost.org/nasilni-protesti-u-beogradu/> i

Beogradski centar za bezbednosnu politiku, „Bakljade na krovovima zgrada bez reakcije iz policije”, *Dnevnik zarobljene države*, 30. april 2021, <https://zarobljavanje.bezbednost.org/bakljade-na-krovovima-zgrada-bez-reakcije-iz-policije/>

10 Narodna skupština Republike Srbije, *Odbor za odbranu i unutrašnje poslove*, <http://www.parlament.gov.rs/aktivnosti/narodna-skupstina/radna-tela/odbori-pododbori-radne-grupe.2402.html>

11 Narodna Skupština Republike Srbije, „Deseta, 11. i 12. sednica Odbora za kontrolu službi bezbednosti”, 21. jul 2021, http://www.parlament.gov.rs/Deseta_11_i_12_sednica_Odbora_za_kontrolu_sluzbi%BEbi_bezbednosti.42326.941.html

12 M. R. Milenković, „Filipović optužio Đilasa da želi ubistvo Vučića”, *Danas*, 17. decembar 2020, <https://www.danas.rs/politika/filipovic-optuzio-djilasa-da-zeli-ubistvo-predsednika-vucica/>

13 „Opet retorika iz ‘90-ih u Skupštini: Horski kleveću nezavisne medije – N1 i Novu”, *N1*, 2. decembar 2020, <https://rs.n1info.com/vesti/a679054-ponovo-retorika-iz-90-ih-u-skupstini-horski-klevecu-nezavisne-medije/>

14 „Martinović u Skupštini ponovo napao Crtu i KRIK, predsedavajuća nije reagovala”, *N1*, 17. mart 2021, <https://rs.n1info.com/vesti/martinovic-u-skupstini-ponovo-napao-crtu-i-krik-predsedavajuca-nije-reagovala/>

15 „Dramski umetnici: Napad i na Bjelogrića u Skupštini, Dačić da zaustavi progone”, *N1*, 3. decembar 2020, <https://rs.n1info.com/vesti/a679550-dramski-umetnici-napad-i-na-bjelogrlica-u-skupstini-dacic-da-zaustavi-progone/>

16 Jelena Radivojević i Bojana Pavlović, „Uhapšen Belivuk i članovi njegove kriminalne grupe”, *KRIK*, 4. februar 2020, <https://www.krik.rs/uhapsen-belivuk-i-clanovi-njegove-kriminalne-grupe/>

17 Arhiva, *KRIK*. Dostupno na: <https://www.krik.rs/tag/veljko-belivuk/>

18 Bojana Jovanović, „Period Dijane Hrkalović u MUP-u: mafijaška ubistva, veze kriminala i policije i prijave protiv nje”, *KRIK*, 29. maj 2019, <https://www.krik.rs/rad-dijane-hrkalovic-u-mup-u-mafijaska-ubistva-veze-kriminala-i-policije-i-prijave-protiv-nje/>

Milica Vojinović, „Poverenik: MUP da kaže da li je proveravao veze žandarma Vučkovića sa kriminalcima”, *KRIK*, 20. april 2018, <https://www.krik.rs/poverenik-mup-da-kaze-da-li-je-proveravao-veze-zandarma-vuckovica-sa-kriminalcima/>

Milica Vojinović, „Nestali dokazi u slučaju ‘streliste’”, *KRIK*, 1. februar 2018, <https://www.krik.rs/nestali-dokazi-u-slucaju-streliste/> i

Stevan Dojčinović, Bojana Jovanović, Dejan Milovac i Svetlana Đokić, „Rat balkanskog podzemlja: Ubistva, veze u policiji i u vrhu države”, *KRIK*, 5. maj 2020, <https://www.krik.rs/rat-balkanskog-podzemlja-ubistva-veze-u-policiji-i-u-vrhu-drzave/>

19 Bojana Jovanović, „U skupštini o KRIK-u: Poslanici se pridružili hajci provladinih medija”, *KRIK*, 11. mart 2021, <https://www.krik.rs/u-skupstini-o-krik-u-poslanici-se-pridruzili-hajci-provladinih-medija/>

Spoljna politika u funkciji zarobljavanja države

Luka Šterić

Za razliku od sektora bezbednosti, čije zarobljavanje direktno omogućava promociju interesa vladajuće elite nauštrb javnog interesa, uloga spoljne politike u procesu zarobljavanja države u velikoj je meri posredna. Zarobljavanjem spoljne politike obezbeđuje se međunarodni kontekst, u kome je moguće postepeno urušavanje demokratskih i kontrolnih institucija sistema. Sa druge strane, zarobljavanje spoljne politike odvija se i direktnim izmenama pravne regulative ili zaobilaznjem postojećih zakona pomoću netransparentnih ugovora sa stranim investitorima radi legalizacije autoritarnih i koruptivnih praksi.

Balansiranje utišava kritiku

Osnovna odlika spoljne politike Srbije u poslednje dve decenije jeste politika četiri stuba, odnosno balansiranje između istoka i zapada. Ovakvu politiku definisao je kao spoljnopolitičku doktrinu bivši predsednik Srbije Boris Tadić na početku svog drugog mandata.¹ Kao prioritet je jasno istaknuto članstvo Srbije u Evropskoj uniji, ali su SAD, Rusija i Kina formulisani kao strateški važni partneri za ostvarenje ciljeva države u međunarodnoj areni. Spoljnopolitičku strategiju balansiranja između velikih sila preuzela je vlast Srpske napredne stranke na čelu sa Aleksandrom Vučićem, sa primarnim motivom da se umanjí spoljni pritisak na režim radi neometanog sprovođenja zarobljavanja institucija i uspostavljanja neograničene vlasti.

Jedan od ključnih razloga zbog kog su zapadni akteri spremni da zažmure na zarobljavanje države i kontinuirano urušavanje demokratskih institucija u Srbiji jeste zabrinutost da bi takvim odnosom mogli dodatno da oslabe uticaj na Srbiju, koji je poslednjih godina značajno poljuljan. Evropski i američki zvaničnici svesni su da bi oštrijí ton mogao da okrene autoritarni režim ka Rusiji, tradicionalnom geopolitičkom rivalu Zapada, ili još izvesnije ka Kini, globalnoj i regionalnoj sili u usponu, koja u Srbiji vidi ključnog partnera na Zapadnom Balkanu.

Sa druge strane, zapadni akteri koji bi mogli značajno da utiču na sprečavanje štetnih praksi prećutno su prihvatili autoritarne promene u Srbiji u ime stabilokratije, a neki od njih otvorenom podrškom režimu aktivno doprinose zarobljavanju države. Svojim izjavama o uspešnim i hrabrim reformama na evropskom putu koje je sprovela aktuelna vlast odlazeća nemačka kancelarka Angela Merkel,² francuski predsednik Emanuel Makron³ i brojni zvaničnici Evropske unije⁴ dali su autoritarnom režimu demokratsku glazuru.

| Legitimizacija i razmena praksi za zarobljavanje države

Insistiranje na bliskim, često preuveličanim vezama sa liderima svetskih sila, kako sa istoka, tako i sa zapada, predstavlja još jednu upotrebu narativa o spoljnoj politici, kojom se legitimizuje zarobljavanje države. Predsednik Srbije Aleksandar Vučić predstavlja se kao blizak prijatelj ruskog predsednika Vladimira Putina, povodom čijeg dolaska je organizovan masovni doček u Beogradu u januaru 2019. godine.⁵ Poslednjih godina sve intenzivniji je i narativ o čeličnom prijateljstvu sa Kinom, a posebno o ličnim i bratskim odnosima predsednika Vučića sa predsednikom Kine Si Đipingom.⁶ Narativ o posebnom odnosu i ličnom prijateljstvu jednako se snažno promovise u provladinim medijima i kada su u pitanju evropski lideri, pre svega kancelarka Angela Merkel,⁷ a poslednjih godina i predsednik Makron.⁸ Svrha narativa o podršci koja aktuelnoj vlasti dolazi sa svih strana jeste da se pokaže kako niko od svetskih lidera ne osporava demokratski karakter aktuelnog režima, čime se kritički glasovi koji ukazuju na autoritarne prakse delegitimizuju.

Posebno mesto u kolekciji bliskih međunarodnih partnera zauzimaju lideri takozvanih iliberalnih demokratija, na čelu sa premijerom Mađarske Viktorom Orbanom.⁹ Bliskost sa hibridnim režimima ne ogleda se samo u uzajamnoj podršci nego i u preuzimanju i usvajanju srodnih metoda i strategija za zarobljavanje države. Jedan od primera zarobljavanja institucija, koji se primenjuje i u Srbiji, jeste partijska kontrola deklarativno nezavisnog sudskog sistema.¹⁰ Takođe, sklapanje netransparentnih ugovora o stranim investicijama koristi se na isti način kao što je to slučaj sa projektom izgradnje pruge od Budimpešte do granice sa Srbijom, koji se finansira iz kredita kineske banke.¹¹ U mnogo čemu istovetan je i metod na koji se guše kritički glasovi koji ukazuju na autoritarne i koruptivne prakse, posebno kada dolaze iz organizacija civilnog društva, koje se etiketiraju kao izdajničke, a njihovi zaposleni optužuju da su strani plaćenici koji rade protiv države.¹²

Najzad, saradnjom sa autoritarnim režimima obezbeđuju se tehnološka sredstva, koja omogućavaju dodatno produbljivanje zarobljavanje države. Odličan primer je kupovina video-opreme za biometrijski nadzor od kineske kompanije Huavej (*Huawei*). Naime, pod izgovorom postizanja veće bezbednosti, u nekoliko gradova u Srbiji instalirane su kamere opremljene tehnologijom za raspoznavanje lica.¹³ Predlogom Zakona o unutrašnjim poslovima, koji je povučen nakon pritiska organizacija civilnog društva, bilo je predviđeno da će policiji biti omogućeno korišćenje ovog sistema za nadzor i snimanje na javnim mestima, kao i obrada na taj način prikupljenih podataka. Ovakvim zakonom bio bi uveden potpuni nadzor bez ikakve kontrole po kineskom modelu, čime bi pravo na privatnost građana bilo dramatično ugroženo.¹⁴

| Urušavanje regulativa pomoću stranih investicija

Pored legitimizacije nedemokratskih praksi, spoljna politika koristi se i kao okvir za njihovu neposrednu legalizaciju. Najčešći mehanizam za zaobilazanje pravnih okvira i zakonskih regulativa u oblastima poput radnih prava, prava na zaštitu privatne svojine, zakona o javnim nabavkama ili ekološke regulative jesu netransparentni sporazumi o stranim investicijama i projektima. Postojanje netransparentnih ugovora opravdava se zahtevima investitora ili strateškom važnošću projekata.¹⁵ Ovakvim postupanjem uspostavlja se praksa kojom se ukida pravna sigurnost, a zakonski okviri prilagođavaju se interesima stranih investitora i koruptivnim dogovorima, kojima vlast učvršćuje diskrecionu kontrolu nad primenom pravnih standarda.

Tako se prilikom ugovaranja stranih investicija poslovi redovno dodeljuju ne prema odredbama Zakona o javnim nabavkama, već slobodnom pogodbom i pregovaranjem državnih funkcionera i predstavnika stranih firmi ili vlada.¹⁶ Široko je rasprostranjena praksa formalnog raspisivanja tendera koji služe samo da bi se legalizovali unapred sklopljeni dogovori sa stranim investitorima. Međunarodni ugovori koji se sklapaju direktnom pogodbom omogućavaju da firme bliske političkim partijama na vlasti budu angažovane za izvođenje podizvođačkih radova.¹⁷ Formalno se otvaraju i javne rasprave o stranim investicijama, koje se često održavaju iza zatvorenih vrata, a na kojima se prihvataju odluke na osnovu kojih se zaobilaze pravni propisi i procedure. Ilustrativan je primer javne diskusije povodom izgradnje kineske fabrike automobilskih guma „Linglong” u Zrenjaninu, kojoj zainteresovana javnost nije mogla da prisustvuje. Tada je usvojena odluka po kojoj nije neophodno pribaviti ekološke dozvole pre početka izgradnje fabrike.¹⁸

Najočigledniji primer rušenja pravnog poretka zarad ostvarivanja interesa privatnog investitora predstavlja donošenje *lex specialis* zakona za projekat „Beograd na vodi”. Njim je na teritoriji građevinskog zemljišta suspendovana redovna zakonska regulativa kako bi se omogućilo da se javne nabavke radova povere investitoru mimo tendera i da se vrši eksproprijacija privatne imovine zarad izgradnje objekata namenjenih daljoj prodaji.¹⁹ Uz sve navedeno, praksa koja dodatno slabi institucionalnu podelu nadležnosti radi kontrole lične vlasti jeste ustaljeni model po kome predsednik van Ustavnih ovlašćenja preuzima ulogu ključnog pregovarača za dovođenje stranih investitora.²⁰

| Novi zakon zaokružuje zarobljavanje spoljne politike

Najnoviji i najdirektniji korak koji je do sada učinjen ka potpunom zarobljavanju spoljne politike predstavlja Nacrt novog zakona o spoljnim poslovima. Predloženi Nacrt trebada osnaži diskreciona ovlašćenja izvršne vlasti, pre svega predsednika i ministra spoljnih poslova, dok bi mehanizmi i procedure demokratske kontrole bili simbolički. Uloga predsednika u formulisanju i sprovođenju spoljne politike formalizuje se mimo Ustavom predviđenih nadležnosti, a nauštrb institucija koje su za to nadležne. Tako je, na primer, prema članu 20 Nacrta zakona Vlada u obavezi da se konsultuje sa predsednikom Republike pre nego što se izjasni o predlogu Ministra za postavljanje i opoziv ambasadora, dok takva obaveza u važećem zakonu ne postoji. Predsednik, kao i do sada, formalno ukazom postavlja i opoziva ambasadore, ali ovakvom izmenom njegova uloga u izboru diplomatskih poslanika postaje suštinska, pre nego protokolarna.²¹ Važnost jačanja uloge predsednika eksplicitno je navedena i u obrazloženju koje prati Nacrt zakona, gde se navodi da treba uzeti u obzir da „politika Vlade zavisi i od stavova i postupaka predsednika Republike”.²²

Takođe, Nacrt dodatno jača diskreciona ovlašćenja ministra spoljnih poslova. Ministru je potvrđeno pravo da mimo konkursa zapošljava diplomate i državne službenike na određeno ili neodređeno vreme „kada potrebe službe to nalažu”, što ostavlja prostor za politizaciju i partijsku kontrolu kadrova diplomatske službe i ministarstva.²³ Još jedan aspekt predstavljaju članovi 14 i 15 Nacrta, kojima se uvodi funkcija diplomatskog nadzornika. On će vršiti unutrašnji nadzor nad diplomatskim predstavništvima i konzulatima. Nadzornik bi, prema trenutnoj formulaciji zakona, imao preširoka ovlašćenja, koja bi koristio pod direktnom kontrolom ministra spoljnih poslova, čime se u velikoj meri umanjuje prostor za autonomnost rada diplomatskih predstavnika.²⁴ Sve ovo ukazuje na opasan trend, koji vodi ka tome da će vlast u narednom periodu pokušati da zaokruži proces zarobljavanja institucija i praksi i u oblasti spoljne politike.

| Izvori i beleške

1 „Četiri stuba srpske spoljne politike”, *RTS*, 30. avgust 2009, <https://www.rts.rs/page/stories/sr/story/9/politika/123751/cetiri-stuba-srpske-spoljne-politike.html>

2 „Vučić: Hvala Merkel na svemu učinjenom za Srbiju”, *Aljazeera Balkans*, 13. septembar 2021, <https://balkans.aljazeera.net/news/balkan/2021/9/13/njemacka-kancelarka-danas-u-sluzben-oj-posjeti-srbiji>

3 „Makron Vučiću: Učinili ste suštinske i hrabre gestove”, *Blic*, 24. jun 2017, <https://www.blic.rs/vesti/politika/makron-vucicu-ucinili-ste-sustinske-i-hrabre-gestove/g2x1qm3>

4 „Ursula fon der Lajen: 'Srbija zabeležila neverovatan napredak'”, *Tanjug*, 30. septembar 2021, <http://www.tanjug.rs/full-view.aspx?izb=686419>

5 „Putin u poseti Srbiji: Hvala na prijateljstvu. Spasiba za družbu”, *Danas*, 17. januar 2019, <https://>

www.danas.rs/vesti/politika/putin-u-poseti-srbiji-transparent-jedan-od-300-miliona-na-celu-kolone-koja-ide-ka-hramu-uzivo/

6 „Vučić: Verujem u brata Si Đinpinga”, *B92*, 16. mart 2020, https://www.b92.net/info/vesti/index.php?yyyy=2020&mm=03&dd=16&nav_category=11&nav_id=1667096

7 „Draga Angela, hvala na svemu”: Vučić se obratio nemačkoj kancelarki – Mi svoje prijatelje ne zaboravljamo”, *Novosti*, 13. septembar 2021, <https://www.novosti.rs/vesti/politika/1036112/draga-angela-hvala-svemu-vucic-obratio-nemackoj-kancelarki-svoje-prijatelje-zaboravljamo-foto>

8 „Pozdravite mog prijatelja Vučića”: Makron zahvalio predsedniku i srpskom narodu na prijateljstvu”, *Novosti*, 30. jun 2021, <https://www.novosti.rs/vesti/politika/1012207/pozdravite-mog-prijatelja-vucica-makron-zahvalio-predsedniku-srpskom-narodu-prijateljstvu>

9 „Vučić: Mađarska i premijer Orban pravi prijatelji Srbije”, *Tanjug*, 8. jul 2021, <http://www.tanjug.rs/full-view.aspx?izb=666937>

10 Evropski parlament, „Poljska: Ustavni sud je nelegitiman i nije kvalificiran za tumačenje Ustava”, 21. oktobar 2021, <https://www.europarl.europa.eu/news/hr/press-room/20211015IPR15016/poljska-ustavni-sud-je-nelegitiman-i-nije-kvalificiran-za-tumacenje-ustava>

11 „VOICE: Tajni ugovori na pruzi Beograd-Budimpešta”, *Danas*, 30. oktobar 2021, <https://www.danas.rs/vesti/ekonomija/voice-tajni-ugovori-na-pruzi-beograd-budimpesta/>

12 „Mađarska usvojila zakon o NVO finansiranim iz inostranstva”, *N1*, 13. jun 2017, <https://rs.n1info.com/svet/a275739-madarska-usvojila-zakon-o-nvo-koje-se-finansiraju-iz-inostranstva/>

13 Ivana Martinović i Nemanja Stevanović „Pametni gradovi” Srbije po kineskim standardima”, *Radio Slobodna Evropa*, 10. februar 2021, <https://www.slobodnaevropa.org/a/pametni-gradovi-srbije-po-kineskim-standardima/31096262.html>

14 BCBP, „Nacrt zakona o unutrašnjim poslovima otvara prostor za zloupotrebu policije”, 17. septembar 2021, <https://bezbednost.org/nacrt-zakona-o-unutrasnjim-poslovima-otvara-prostor-za-zloupotrebu-policije/>

15 „Misteriozni ugovor sa Etihadom”, *Istinomer*, 1. avgust 2014, <https://www.istinomer.rs/analize/misteriozni-ugovor-sa-etihadom/>

16 Aleksandar Đorđević i Ana Ćurić, „Koridor 11 iza zatvorenih vrata”, *Javno*, 29. maj 2018, <https://javno.rs/istrazivanja/koridor-11-iza-zatvorenih-vrata>

17 Jelena Ćosić, Ivan Angelovski, i Kreshnik Gashi, „Veselinoviću i partnerima milioni dolara bez tendera”, *Balkan Insight*, 8. jun 2015, <https://balkaninsight.com/2015/06/08/veselinovici-i-partnerima-milioni-dolara-bez-tendera/?lang=sr>

18 Igor Todorović, „Policija sprečila ulaz na raspravu o fabrici guma Linglong u Zrenjaninu”, *Balkan green energy news*, 4. septembar 2020, <https://balkangreenenergynews.com/rs/policija-sprečila-ulaz-na-raspravu-o-fabrici-guma-linglong-u-zrenjaninu/>

19 Transparentnost Srbija, „Komentar TS na *lex specialis* o Beogradu na vodi”, 27. mart 2015, <https://www.transparentnost.org.rs/index.php/sr/aktivnosti-2/pod-lupom/7501-komentar-ts-na-lex-specialis-o-beogradu-na-vodi>

20 „Vučić: Moliću za nešto veliko, Điping ne može da me odbije”, *B92*, 5. jul 2018, https://www.b92.net/biz/vesti/srbija.php?yyyy=2018&mm=07&dd=05&nav_id=1415413

21 Član 20 Nacrta zakona o spoljnim poslovima sa obrazloženjem, *Ministarstvo spoljnih poslova Republike Srbije*, <https://www.mfa.gov.rs/ministarstvo/dokumenti/javne-rasprave/javni-poziv-zacesce-u-javnoj-raspravi-o-nacrtu-zakona-o-spoljnim-poslovima/nacrt-zakona-o-spoljnim-poslovima-sa-obrazlozenjem>

22 Nacrt zakona o spoljnim poslovima, Obrazloženje osnovnih rešenja, 41.

23 Nacrt zakona o spoljnim poslovima, član 63.

24 Nacrt zakona o spoljnim poslovima, članovi 14. i 15.

Spisak skraćenica

AP24	Akcioni plan za Poglavlje 24
BCBP	Beogradski centar za bezbednosnu politiku
BIA	Bezbednosno-informativna agencija
DB	Državna bezbednost
DRI	Državna revizorska institucija
EK	Evropska komisija
EU	Evropska unija
FATF	The Financial Action Task Force
FK	Fudbalski klub
MO	Ministarstvo odbrane
MONEYVAL	The Committee of Experts on the Evaluation of Anti-Money Laundering Measures and the Financing of Terrorism
MUP	Ministarstvo unutrašnjih poslova
NDI	Nezavisne državne institucije
OCD	Organizacije civilnog društva
Parlament	Narodna skupština Republike Srbije
Poverenik	Poverenik za informacije od javnog značaja i zaštitu podataka o ličnosti
RS	Republika Srbija
SBPOK	Služba za borbu protiv organizovanog kriminala
Sekretar	Sekretar SNB-a i šef Biroa za koordinaciju službi bezbednosti
SNB	Savet za nacionalnu bezbednost
SNS	Srpska napredna stranka
SUK	Sektor unutrašnje kontrole policije
UKP	Uprava kriminalističke policije
Uprava	Uprava za sprečavanje pranja novca
VBA	Vojnobezbednosna agencija
VOA	Vojnoobaveštajna agencija
VP	Vojna policija
VS	Vojska Srbije
VSS	Vojni sindikat Srbije
VTK	Visokotehnoški kriminal
Zaštitnik	Zaštitnik građana
ZKP	Zakonik o krivičnom postupku

O autorima

Predrag Petrović radi u Beogradskom centru za bezbednosnu politiku od 2006. godine. Tokom svoje karijere najviše se interesovao za istraživanje formalnih i neformalnih odnosa između bezbednosti i političke moći, kao i za nove i slabo istražene teme poput privatizacije bezbednosti, reforme službi bezbednosti i nasilnog ekstremizma. Izdavačka kuća *Roman i Litlfiid* objavila je Petrovićeve studija slučaja o reformi službi bezbednosti u Srbiji u hrestomatiji "[Handbook of European Intelligence Cultures](#)", u kojoj su analizirane službe bezbednosti u preko 30 država Evrope. Doktorirao je 2021. godine na Fakultetu političkih nauka na temu „[Reforma službi bezbednosti u Srbiji.](#)” Imejl: predrag.petrovic@bezbednost.org

Jelena Pejić Nikić je viša istraživačica BCBP-a, doktorand i saradnica u nastavi na Fakultetu političkih nauka u Beogradu. Od septembra 2019. koordinira radom koalicije prEUgovor, koja obuhvata napore sedam organizacija civilnog društva u praćenju reformi u okviru klastera 1 (Osnove) pristupnih pregovora Srbije i Evropske unije. Urednica je *prEUgovor Alarm izveštaja*. Pored evropskih integracija, u fokusu njenog istraživačkog rada je odnos između zaštite ljudskih prava i zaštite nacionalne bezbednosti. Imejl: jelena.pejic@bezbednost.org

Marija Ignjatijević je istraživačica Beogradskog centra za bezbednosnu politiku specijalizovana za odbrambene politike i međunarodnu vojnu saradnju Srbije. Od 2017. godine istražuje rad Ministarstva odbrane i Vojske Srbije, napisala je niz publikacija u oblasti odbrane i učestovala u izradi *Indeksa integriteta sektora odbrane* koji objavljuje *Transparency International – Defence and Security*. Pored toga, prati rad Narodne skupštine i odbora nadležnih za nadzor sektora bezbednosti. Imejl: marija.ignjatijevic@bezbednost.org

Bojan Elek je viši istraživač u Beogradskom centru za bezbednosnu politiku gde se specijalizovao za politiku proširenja Evropske unije i evropske integracije Srbije, sa posebnim fokusom na praćenje reformi u oblasti vladavine prava i bezbednosti, pre svega reforme policije. Koordinator je radara organizovanog kriminala na Zapadnom Balkanu, regionalne mreže tink-tenkova koji istražuju organizovani kriminal i prate ovu oblast. Imejl: bojan.elek@bezbednost.org

Luka Šterić je istraživač BCBP-a koji se prevashodno bavi temama iz oblasti spoljne politike, sa posebnim fokusom na regionalne odnose na Zapadnom Balkanu. Diplomirao je međunarodne odnose na Fakultetu političkih nauka u Beogradu, gde je završio i master program iz oblasti studija mira. Takođe je završio master program globalizacije i globalnih odnosa na fakultetima u Nemačkoj, SAD i Poljskoj. Imejl: luka.steric@bezbednost.org

Marija Pavlović je deo BCBP tima od januara 2019. godine. Teme njenog interesovanja su sajber bezbednost i visokotehnološki kriminal. Prethodno je radila u Ženevskom centru za demokratsku kontrolu oružanih snaga (DCAF - Geneva Centre for Security Sector Governance) na projektu „Enhancing Cybersecurity Governance in the Western Balkans”, 2018. godine. Napisala je nekoliko radova iz oblasti sajber bezbednosti. Završila je Fakultet bezbednosti u Beogradu. Imejl: marija.pavlovic@bezbednost.org

O Beogradskom centru za bezbednosnu politiku

Beogradski centar za bezbednosnu politiku (BCBP) jeste nezavisni istraživački centar koji radi na stvaranju demokratskog društva odgovornih institucija u kome je bezbednost javno dobro, a ljudi slobodni, ravnopravni i bez straha. BCBP doprinosi unapređenju bezbednosti građana u skladu sa demokratskim principima i poštovanjem ljudskih prava kroz istraživanje, javno zastupanje, razvoj zajednice i obrazovanje.

Od osnivanja 1997. godine do 2010. radi pod imenom Centar za civilno-vojne odnose (CCVO). Od 2012. godine redovno je najbolje ocenjeni *tink-tenk* sa Zapadnog Balkana koji se bavi temom odbrane i nacionalne bezbednosti, kao i temom spoljne politike i međunarodnih odnosa, na najpoznatijoj rang listi istraživačkih centara (*Global Go To Think Tank Index Report*).

Istraživački tim BCBP-a razvio je jedinstvenu metodologiju za nadgledanje tokova i ocenjivanje dometa reforme sektora bezbednosti – *Indeks reforme sektora bezbednosti*. Objavio je dva godišnjaka reforme sektora bezbednosti u Srbiji 2008. i 2012. godine, a metodologija je kasnije primenjena i u drugim zemljama Zapadnog Balkana. Od tada BCBP kontinuirano prati rad vojske, policije, službi bezbednosti, privatnog sektora bezbednosti, kao i institucija nadležnih za kontrolu i nadzor bezbednosnih organa.

Osnivač je Beogradske škole za studije bezbednosti i specijalističkih postdiplomskih studija koje su prerasle u uspešan master program *Međunarodna bezbednost* na Fakultetu političkih nauka u Beogradu. Jedan je od osnivača Nacionalnog konventa o Evropskoj uniji i koordinator Radne grupe za Poglavlje 24 (Pravda, sloboda i bezbednost), te osnivač i koordinator koalicije prEUgovor koja prati reforme u okviru poglavlja 23 (Pravosuđe i osnovna prava) i 24 (Pravda, sloboda, bezbednost) pristupnih pregovora Srbije i Evropske unije. Jedan je od organizatora međunarodne konferencije Beogradski bezbednosni forum, koja više od deset godina okuplja renomirane stručnjake iz oblasti bezbednosti.

Neki od strateških ciljeva BCBP-a su: podrška razvoju organizacija civilnog društva i pokretačima promena u cilju stvaranja okruženja za transparentnije i odgovornije funkcionisanje državnih institucija, izrada analiza na teme iz oblasti bezbednosti, vladavine prava, spoljne i bezbednosne politike Srbije, kao i pružanje podrške aktivistima za ljudska prava, borcima za slobodu i uzbunjivačima kako bi podstakli njihovu misiju i povećali demokratske kapacitete čitavog društva.

Internet stranica BCBP-a: www.bezbednost.org

SEKTOR BEZBEDNOSTI U ZAROBLJENOJ DRŽAVI: ČIN DRUGI

Izdavač

Beogradski centar za bezbednosnu politiku
Đure Jakšića 6/5 Beograd
www.bezbednost.org

Urednici

Predrag Petrović i Jelena Pejić Nikić

Autori

Predrag Petrović, Jelena Pejić Nikić,
Marija Ignjatijević, Bojan Elek, Luka Šterić
i Marija Pavlović

Lektura

Tatjana Hadžić Jovović

Dizajn i prelom

Srđan Ilić

Štampa

Print media expres

Tiraž

50

Beograd, novembar 2021.

CIP - Katalogizacija u publikaciji
Narodna biblioteka Srbije, Beograd

351.861:316.4(597.11)

321.7(597.11)

323(497.11)

SEKTOR bezbednosti u zarobljenoj državi : čin drugi / [autori Predrag Petrović ... et al.] ;
[urednici Predrag Petrović, Jelena Pejić Nikić]. - Beograd : Beogradski centar za bezbed-
nosnu politiku, 2021 (Beograd : Print media expres). - 54 str. : tabele i graf. prikazi ; 25 cm

Tiraž 50. - Napomene i bibliografske reference uz tekst.

ISBN 978-86-6237-211-6

1. Петровић, Предраг, 1976- [аутор] [уредник]

а) Безбедност -- Друштвени аспект -- Србија б) Демократија -- Злоупотребе --
Србија в) Србија -- Политичке прилике

COBISS.SR-ID 54256905

BCBP

bezbednost.org

ISBN-978-86-6237-211-6